

Een zich over het leven verwonderende vrouw : een briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. - Clare Lennart (1933-1960)

<https://hdl.handle.net/1874/421992>

JAN J. VAN HERPEN

EEN ZICH OVER HET LEVEN
VERWONDERENDE VROUW

FLANOR
Hilversum

Hss. Leesz. 19

U 55

U.B.U.

HEE NICH OVEE HET LEVEN
VERWONDRINGDE VROUW

50-3: Universiteitsbibliotheek Utrecht

gec
KNO60

ABHSS: U 55 (10)

EEN ZICH OVER HET LEVEN VERWONDERENDE VROUW

Een briefwisseling
Dr. P.H. Ritter Jr. - Clare Lennart
(1933-1960)

Bezorgd en van aantekeningen voorzien

door

Jan J. van Herpen

FLANOR
Hilversum 2002

Een zich over het leven verwonderende vrouw

(Ritter in zijn bespreking van *Liefde en Logica*)

De tekening van Clare Lennart is van Peter Ledder.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

2730 605 3

ISBN 90-76911-07-X

Dit boek werd in 2002 door Epsilon Printing Services te Weesp
in vijftig genummerde exemplaren voor de auteur vervaardigd.

Inhoud

blz.

Woord vooraf	7
De Briefwisseling	8
Boeken van Clare Lennart	26
Ritter en anderen over Clare Lennart	28
Bijlage 1: Ritter over <i>Avontuur</i> in de <i>NB</i> van juni 1935	29
Bijlage 2: Ritter over <i>Mallemolen</i> in de <i>NB</i> van juli 1936	29
Bijlage 3: Mevrouw C.M. R[itter]-L[andré] over <i>Toverlantaarn</i> in de <i>NB</i> van december 1937	29
Bijlage 4: G.H. 's-Gravesande: 'Al pratende met... Clare Lennart' in <i>HBrN</i> van augustus 1949	30
Bijlage 5: Ritter over <i>De blauwe horizon</i> voor de <i>AVRO</i> op 11 februari 1951	32
Bijlage 6: Ritter over <i>Serenade uit de verte</i> voor de <i>AVRO</i> op 28 oktober 1951	32
Bijlage 7: Ritter over <i>Liefde en Logica</i> voor de <i>AVRO</i> op 25 januari 1953	36
Bijlage 8: Ritter over <i>Rouska</i> voor de <i>AVRO</i> op 12 juli 1953	39
Bijlage 9: Clare Lennart: 'Naar aanleiding van een manuscript' in <i>Goed Geboekt</i> (Boekenweekgeschenk 1954)	42
Bijlage 10: Ritter in <i>Ontmoetingen met schrijvers</i> (Boekenweekgeschenk 1956)	44
Bijlage 11: Toespraak van Ritter tot B&W en Gemeenteraad van Utrecht in 1956	44
Bijlage 12: José de Ceulaer over Clare Lennart ('geen valse romantiek') in <i>te gast bij nederlandse auteurs</i> (1966)	46
Bijlage 13: Dra. M.G. Schenk over Clare Lennart in <i>Paspoort voor de lezer</i> (1968)	48
Bijlage 14: Wouter Paap over Clare Lennart in <i>Het literaire leven in Utrecht tussen de beide wereldoorlogen</i>	49
Bijlage 15: Arjaan van Nimwegen over Clare Lennart in <i>Querido's Letterkundige Reisgids van Nederland</i>	51
Literatuur	53
Publikaties uit het Archief Ritter – eerder verschenen	54

Handwritten title: *Handwritten text*

1	Handwritten text
2	Handwritten text
3	Handwritten text
4	Handwritten text
5	Handwritten text
6	Handwritten text
7	Handwritten text
8	Handwritten text
9	Handwritten text
10	Handwritten text
11	Handwritten text
12	Handwritten text
13	Handwritten text
14	Handwritten text
15	Handwritten text
16	Handwritten text
17	Handwritten text
18	Handwritten text
19	Handwritten text
20	Handwritten text
21	Handwritten text
22	Handwritten text
23	Handwritten text
24	Handwritten text
25	Handwritten text
26	Handwritten text
27	Handwritten text
28	Handwritten text
29	Handwritten text
30	Handwritten text
31	Handwritten text
32	Handwritten text
33	Handwritten text
34	Handwritten text
35	Handwritten text
36	Handwritten text
37	Handwritten text
38	Handwritten text
39	Handwritten text
40	Handwritten text
41	Handwritten text
42	Handwritten text
43	Handwritten text
44	Handwritten text
45	Handwritten text
46	Handwritten text
47	Handwritten text
48	Handwritten text
49	Handwritten text
50	Handwritten text
51	Handwritten text
52	Handwritten text
53	Handwritten text
54	Handwritten text
55	Handwritten text
56	Handwritten text
57	Handwritten text
58	Handwritten text
59	Handwritten text
60	Handwritten text
61	Handwritten text
62	Handwritten text
63	Handwritten text
64	Handwritten text
65	Handwritten text
66	Handwritten text
67	Handwritten text
68	Handwritten text
69	Handwritten text
70	Handwritten text
71	Handwritten text
72	Handwritten text
73	Handwritten text
74	Handwritten text
75	Handwritten text
76	Handwritten text
77	Handwritten text
78	Handwritten text
79	Handwritten text
80	Handwritten text
81	Handwritten text
82	Handwritten text
83	Handwritten text
84	Handwritten text
85	Handwritten text
86	Handwritten text
87	Handwritten text
88	Handwritten text
89	Handwritten text
90	Handwritten text
91	Handwritten text
92	Handwritten text
93	Handwritten text
94	Handwritten text
95	Handwritten text
96	Handwritten text
97	Handwritten text
98	Handwritten text
99	Handwritten text
100	Handwritten text

Handwritten text at the bottom of the page.

Handwritten text at the very bottom of the page.

Woord vooraf

Clare Lennart is het pseudoniem van Clara Helena (van den Boogaard-) Klaver. Zij werd op 21 juli 1899 geboren in Hattem en overleed op 30 december 1972 in Utrecht. Haar vader was Luite Klaver (1870-1960), landschapsschilder. Haar moeder schilderde ook en was muzikaal. Het geboortehuis in Hattem was waarschijnlijk het tegenwoordige Eijerdijk 65. In haar boek *De ogen van Roosje* (1957) is Hattem de plaats van handeling. Een jaar na haar geboorte verhuisde de familie naar Oldebroek en betrok daar het huis De Ekelenburg aan de Zuiderzeestraatweg, waar Luite Klaver een kwekerij begon, een onberaden plan. Hij zou het tien jaar volhouden, toen ging hij failliet. *Serenade in de verte* (1951) is geïnspireerd door De Ekelenburg. Het gezin trok vervolgens naar Epe, waar zich het verhaal *Twee negerpopjes* afspeelt, gezien door de ogen van een twaalfjarige. In Epe kwam Clare Lennart op de mulo waarna zij aan twaalfde tot haar veertiende jaar in Deventer een school bezocht, die opleidde voor het examen Kweekschool. Ze kwam in huis van een tante. In 1914 ging zij naar de Kweekschool voor Onderwijzeressen in Apeldoorn die ze met goed gevolg doorliep, waarna ze de akten Gymnastiek, Handwerken, Frans en Engels LO behaalde. Ze werd benoemd aan een lagere school in De Stapel, een buurtschap van de gemeente De Wijk in Drenthe en daarna te Olst en te Utrecht, waar ze de rest van haar leven is blijven wonen. Eerst op de Wittevrouwensingel. Ze leerde als 24-jarige het Utrechtse culturele leven kennen en volgde een serie lezingen van Dr. P.H. Ritter Jr. over het Duitse expressionisme in de literatuur. In de Openbare Leeszaal leende zij vele boeken. Als ongeveer 26-jarige leerde ze de gehuwde Wim van den Boogaard kennen, sergeantkok bij de Genie in de Kromhoutkazerne. De verhouding leidde tot haar ontslag als onderwijzeres. Ze verhuisde naar de Oudegracht en naar de Nicolaasweg, waar ze kamers ging verhuren. Wim van den Boogaard kwam elke dag. Ze kocht een tweedehands schrijfmachine en ging verhalen schrijven, die geplaatst werden in *De Haagse Post*, *De Groene Amsterdammer*, *Van Houten's eigen tijdschrift*, het *Algemeen Handelsblad*, *De Gulden Winkel*, *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift* en *Oké*. Een inzending naar *Groot Nederland* bracht haar in contact met Frans Coenen, met wie ze bevriend werd en die haar bij Ritter introduceerde. Zij verhuisde naar de Rembrandtkade en daarna naar de Steenweg. Veel jeugdindrukken zijn in haar boeken terug te vinden.

Dr. P.H. Ritter Jr. (1882-1962) studeerde rechten in Amsterdam en Utrecht en werd na een ambtelijke loopbaan op een ministerie en op de Provinciale Griffie van Zeeland in 1918 hoofdredacteur van het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, waarin hij zijn wekelijkse Letterkundige Kroniek schreef. In 1928 nam hij bij de AVRO de taak op zich van redacteur der boekenhalfuren. Hij is de auteur van vele boeken, waaronder ook enkele romans. Hij was redacteur van een aantal tijdschriften.

Ritter omvangrijke en door mij geordende archief bevindt zich in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek. In 1930 nam hij thuis een secretaris en van dat jaar af bevinden zich in zijn archief carbonadoorslagen van zijn brieven, in typoscript dus. Onderaan is in dit boek steeds zijn naam toegevoegd. Vele brieven van en aan letterkundigen uit de eerste helft van de 20ste eeuw zijn bewaard. Daarvan zijn er nu acht uitgegeven. Nu wordt aan die reeks van voor de neerlandistiek belangwekkende briefwisselingen die met Clare Lennart toegevoegd.

Voor hulp bij het totstandkomen van dit boek dank ik Koert van der Horst, Gé Vaartjes en medewerkers van het Letterkundig Museum.

Het tijdschrift *Nederlandsche Bibliographie* is afgekort tot *NB*, het tijdschrift *Het Boek van Nu* tot *HBvN*, de Algemene Vereniging 'Radio Omroep' tot *AVRO*, het *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad* tot *UD*, het Archief Ritter tot *AR* en het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum tot *LM*.

Jan van Herpen

De briefwisseling

Frans Coenen schrijft op 1 november 1933 aan Ritter: 'Ik hoorde, dat het Utr. Dagbl. feuilletons van inheemschen gaat opnemen. In wedkamp of zoomaar, dat weet ik niet. Mag ik nu, zonder te pogen U van den weg van eer en plicht af te brengen, uw aandacht vestigen op den naam en de bijdragen van mej. Clara Klaver te Utrecht, een goede kennis van mij? Zij heeft zeer positief geest en talent, maar "dans le tas" zou haar bescheiden geluid toch misschien niet opvallen. Zoo wil ik dan enkel haar aan uw welwillende aandacht aanbevelen. Ik verwacht geen "vriendendienst", maar even uw vriendelijke opmerkzaamheid.' Ritter antwoordt op 2 november: 'Onze feuilletons ontvangen wij steeds van een perscombinatie, de Locale Pers, te den Haag. Dit is dus eigenlijk de plaats waarheen U zich moet wenden. Doch daar ik het werk van Uw kennis niet heb gelezen zou ik U willen vragen of zij mij maar eens iets ter inzage wil sturen. Ik kan het dan eens doorzien en eens overwegen wat ik kan doen.'

30 november 1933: *Clara Lennart aan Ritter*

Zeer geachte Heer,

Mr. Frans Coenen liet mij uw antwoord op zijn briefje lezen, waarin u zei, dat ik u maar eens iets ter inzage moest sturen.

Op aanraden van Mr. Coenen stuur ik u nu maar zoo'n beetje van alles wat. Ik hoop zeer, dat u er iets mee zult kunnen aanvangen. Er zijn ook enkele kinderverhaaltjes bij en een paar kinderversjes, die ik jaren geleden al eens opschreef, maar die mogelijk in deze benarde tijden nog iets kunnen opbrengen. Ik produceer ze zoo noodig bij iedere gewenschte hoeveelheid, zoo ongeveer op de manier van Sinterklaasgedichten.

Voor ik wist, dat Mr. Coenen u geschreven had, zond ik al eens drie korte verhalen aan de redactie van het U.D., waarvan ik tot nu toe niets hoorde.

Met de meeste hoogachting C. Klaver. Rembrandtkade 16, Utrecht.

Adres na 1 Januari: Steenweg 33bis. Indien u mij even bericht stuurt, kom ik zelf wel even terughalen, wat niet bruikbaar is.

Haar geschriften bij deze brief zijn niet bewaard.

9 december 1933: Ritter aan Clare Lennart
Aan: Rembrandtkade 18, Utrecht.

Hooggeachte Mejuffrouw,

Naar aanleiding van Uw brief en dien van mr. Fr. Coenen deel ik U mede, dat ik bereid ben U eens tot een bespreking te ontvangen. Zonder Uw tegenbericht zie ik Uw komst gaarne tegemoet op Maandag 18 December e.k. om 11 uur des morgens op het kantoor van het "Utrechtsch Dagblad", Oudegracht 176, alhier.

Met de meeste hoogachting

P.H. Ritter Jr.

13 december 1933: Clare Lennart aan Ritter

Hooggeachte Heer,

Tot mijn zeer groote spijt kan ik juist dien eenen Maandag (18 Dec.) onmogelijk komen. Ik heb dan reeds een afspraak, die ik niet verbreken kan. Op iederen anderen dag van deze en de volgende week ben ik echter gaarne tot uw beschikking.

Met de meeste hoogachting,

C.H. Klaver

30 mei 1935: Clare Lennart aan Ritter
Uit: Steenweg 33bis, Utrecht.

Weledelzeergel. Heer,

De uitgever van mijn boek "Avontuur" schreef mij, dat U mij graag eens zoudt willen spreken. Komt het U gelegen, als ik U a.s. Maandagavond tusschen 8 en half 9 even kom opzoeken? Als ik niet verder van U hoor, reken ik maar, dat U mij dan ontvangen kunt. Anders wilt U me misschien wel even schrijven, wanneer U wel bereikbaar bent. Het deed me bijzonder veel genoegen, dat U het boek met plezier gelezen hebt.

Hoogachtend,

C.H. Klaver (Clare Lennart)

De uitgever van haar *Avontuur* is Van Holkema en Warendorf, Amsterdam. Ritter bespreekt het boek in de *NB* van juni 1935 (zie bijlage 1).

Jan Greshoff (redacteur van *Groot Nederland*) op 6 december 1935 aan Menno ter Braak: 'Nu heeft Frans Coenen [ook redacteur van *GN*] stikuum een rot roman-
netje van een van zijn harem-vrouwen, Clare Lennaert [*sic*] aangenomen.'

30 Januari 1936: Ritter aan Clare Lennart

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Met den Heer Coenen sprak ik over Uw werk. Ik heb misschien een aardige opdracht voor U. Zou het U wellicht schikken mij in het begin van de volgende week (Maandag of Dinsdag) te bezoeken? De vroeger avonduren (tusschen 7 en 8 uur) schikken mij het best.

In afwachting, teeken ik met de meeste hoogachting en beleefden groet,
P.H. Ritter Jr.

2 februari 1936: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Heer,

In antwoord op Uw schrijven deel ik U mede, dat ik U graag Maandag omstreeks half 8 zal komen opzoeken.

Met de meeste hoogachting, Clare Lennart

20 februari 1936: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Heer Ritter,

Zou U morgen (Vrijdag) omstreeks half 8 een oogenblikje tijd voor me hebben? Ik wou U dan de eerste twee hoofdstukken van den roman van den Heer Smis komen vertoonen. Mocht U verhinderd zijn, dan kom ik wel op een andere dag even terug. Het is ook mogelijk, dat ik morgen in den loop van den dag Uw huis even opbel, om te hooren, of U me ontvangen kunt. Misschien wilt U dan een boodschap voor me achterlaten.

Met de meeste hoogachting, Clare Lennart

Van G.P. Smis in Amsterdam bevinden zich in het AR 106 brieven (1933-1959) aan Ritter en 39 brieven (1933-1949) van Ritter. Smis vraagt Ritters advies over een roman en Ritter vraagt Clare Lennarts mening.

21 februari 1936: Ritter aan Clare Lennart

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Zeer tot mijn spijt kan ik U vanavond niet ontvangen, daar ik een lezing in Friesland moet houden.

Schikt het U wellicht a.s. Maandag (24 Februari) omstreeks half acht te komen? Zonder tegenbericht neem ik aan dat dit U schikt.

Met de meeste hoogachting,

P.H. Ritter Jr.

22 juni 1936: Clare Lennart aan Ritter

Uit: Amsterdam.

Geachte Heer Ritter,

Het gaat op het oogenblik met Frans Coenen heel slecht. De toestand is absoluut hopeloos. Hij heeft het nog erg prettig gevonden uw laatste brief te krijgen. Nu is hij buiten kennis. Het kan een kwestie van uren zijn, maar mogelijk ook nog wel een dag of zelfs langer duren.

Met hoogachting,

Cl. Lennart.

Frans Coenen lijdt aan pemphigus, een blarenkoorts. Hij overlijdt op 23 juni. In het julinumnummer van de *NB* bespreekt Ritter haar boek *Mallemlen* (zie bijlage 2).

3 juli 1936: Ritter aan Clare Lennart

Aan: Steenweg 33bis, Utrecht.

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Zoudt U mij nog eens kunnen bezoeken, ter bespreking van het werk van de heer Smis? De beste datum voor mij is a.s. Zaterdagmiddag 25 Juli om half drie.

Gaarne Uw bericht tegemoet zierend, teeken ik met de meeste hoogachting,

P.H. Ritter Jr.

8 juli 1936: Clare Lennart aan Ritter

Uit: Rotterdam.

Zeer geachte Heer Ritter,

Uw brief werd me nagezonden naar Rotterdam. Ik zal graag Zaterdagmiddag, 25 Juli, omstreeks half drie bij U komen.

Met de meeste hoogachting,

Cl. Lennart

30 juli 1936: Clare Lennart aan Ritter
Aan: Steenweg 33bis, Utrecht.

Zeer geachte Heer Ritter,

Zou U misschien toch dezer dagen even gelegenheid hebben mij te ontvangen? Niet in de eerste plaats om over den Heer Smis te spreken, maar naar aanleiding van de plannen, die er bestaan tot bundeling van het verspreide werk van Frans Coenen. Er is mij n.l. verzocht door Mej. François, die een volmacht heeft om over het nagelaten en verspreide werk te beschikken, bij U eens nader te informeeren naar die, door U met Meulenhoff gemaakte afspraak. Er zijn nog enkele andere kwestie's, betreffende die bundeling die ik evenwel liever mondeling wil uitleggen. Met de meeste hoogachting,

Cl. Lennart.

Het is nooit tot Verzameld Werk van Frans Coenen gekomen.

4 augustus 1936: Ritter aan Clare Lennart

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Ik dank U voor Uw brief van 30 Juli j.l. Ik moet U noodzakelijk spreken, maar ben tot Zaterdag uit de stad. Ik hoop U dan spoedig nader bericht te zenden.

Met de meeste hoogachting en beleefde groeten,

P.H. Ritter Jr.

3 september 1936: Ritter aan Clare Lennart

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Zooals afgesproken was, zou ik U na mijn vakantie berichten wanneer ik U kon ontvangen.

Schikt het U a.s. Maandagavond 7 September, ongeveer 8 uur, in de Admiraal van Gentstraat te komen?

Gaarne Uw bericht tegemoet ziend, teken ik met de meeste hoogachting en beleefde groeten,

P.H. Ritter Jr.

16 september 1936: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Heer Ritter,

Zoals we afspraken stuur ik U hierbij aan exemplaar van "Mallemlen". Ik hoop dat U het niet met al te ongenadige blikken beschouwen zult. Onlogisch, want zelf vind ik be niet, dat het zoo erg veel genade verdient. Ik heb een heel prettige herinnering aan ons laatste gesprek. Ik zou alleen niet graag willen, dat U, wat de kwestie van die medewerkers betreft, al te zeer op mijn oordeel afging, dat ik mogelijk een beetje té onverbloemd heb uitgesproken. Besprekt U de zaak in ieder geval met juffrouw François. U hoeft geen angst te hebben voor het soort klein-vrouwelijke beperktheid, dat plotseling redeloos "opvliegt". Ik denk, dat U het heel goed met haar zult kunnen vinden. En... nu moet ik plotseling denken, hoe Frans op zijn glimlachende manier nieuwsgierig zou zijn naar het verloop van deze kennismaking. Zoals hij het was, toen ik U voor het eerst ontmoeten zou.

Met hoogachting,

Clare Lennart.

10 mei 1937: Clare Lennart aan Ritter

Aan: Steenweg 33bis, Utrecht.

Waarde Heer Ritter,

Hierbij het document met bij voorbaat mijn vriendelijken dank voor Uw bemoeiingen.

Clare Lennart.

9 juni 1937: Ritter aan Clare Lennart

Aan Steenweg 33bis, Utrecht.

Hoooggeachte Mevr. Lennart,

Is wellicht het manuscript van den Heer Smis nog in Uw bezit? Zoo ja, zoudt U het mij dan even kunnen toezenden?

U bij voorbaat dankend, teeken ik met de meeste hoogachting en vriendelijken groet,

P.H. Ritter Jr.

Begin 1938 zal Ritter over Smis advies vragen aan Eva Raedt-de Canter.

27 oktober 1937: Clare Lennart aan Ritter
Aan: Steenweg 33bis, Utrecht.

Zeer geachte Heer,

Mag ik even Uw aandacht vragen voor mijn nieuwe boek "Tooverlantaarn", dat dit jaar mede in den boekenstroom zal varen? Het speelt ook in een stil, klein, verloren stadje, net als Uw "Welkom Schandaal". Alleen is mijn stadje, geloof ik, een beetje groener. Ik hoop, dat U tijd zult vinden het eens te lezen, hoewel ik heel goed begrijp, dat het ondoenlijk is, álles te lezen. Daarom zal ik het dan ook te meer op prijs stellen, als ik eens op een keer Uw oordeel mag vernemen.

Met veel hoogachting,

Clare Lennart.

Boven de brief noteert Ritter: 'Na St Nic. Avro. Ik zal [wil?] het doen.'

2 november 1937: Ritter aan Clare Lennart

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Ik vind Uw boekje voortreffelijk, en zal het zeer zeker voor den microfoon brengen.

Het zal echter na St. Nicolaas moeten gebeuren, want daarvoor zijn mijn boekenhalfuren reeds geheel bezet.

Met de meeste hoogachting en vriendelijken groet,

P.H. Ritter Jr.

Er is geen bespreking voor de AVRO of elders gevonden. Zijn vrouw bespreekt Tooverlantaarn in de NB van oktober 1937 (zie bijlage 3).

29 november 1937: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Mijnheer Ritter,

Vorige week heb ik eenige malen geprobeerd U per telefoon te bereiken, wat niet lukte. Daarom schrijf ik nu maar even, hozeer het me verheugt, dat U "Tooverlantaarn" zoo goed vindt. Natuurlijk zou het prachtig zijn, als u het voor de radio bespreken zou. Ik zou oneindig dankbaar zijn, als het leven materiëel een beetje minder moeilijk worden zou. Als het mogelijk is, zou ik graag nog eens een keer met u komen praten, ook aangaande de kwestie met Bruna.

's Avonds na 8 uur kan ik altijd wel, als ik het even van te voren weet.

Met de meeste hoogachting,

Clare Lennart.

3 december 1937: Ritter aan Clare Lennart

Hooggeachte Mevr. Lennart,

Ik wil U gaarne eens ontvangen. De volgende week ben ik echter zeer bezet. Schikt het U, mij Maandagavond 13 December a.s. om 8 uur, te bezoeken?

Met de meeste hoogachting en vriendelijken groet, P.H. Ritter Jr.

30 maart 1946: Ritter aan Clare Lennart

Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer Geachte Mevrouw Klaver,

Ik moet U spreken over een belangrijke zaak. Zou het U schikken mij dezer dagen eens te komen bezoeken? Bij voorkeur Dinsdag 2 April te ongeveer half twaalf des ochtends.

Gaarne zie ik Uw bericht tegemoet, waarvoor ik U bij voorbaat dank.

Met de meeste hoogachting, P.H. Ritter Jr.

19 april 1946: Ritter aan Clare Lennart

Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer Geachte Mevrouw Klaver,

Mijn uitgever, de firma Stenvert in Meppel, wil gaarne Uw nieuwen meisjesroman uitgeven. Hij wil als honorarium geven 10% van den nettoverkoopprijs der ingenaaide exemplaven en terstond Fl. 500.- voorschot op dit honorarium. Gaarne verneem ik, of U hiermede accoord gaat. De roman zou nog wat moeten worden gemoderniseerd, doch dit behoeft de uitbetaling van het honorarium-voorschot niet te vertragen.

Ik heb nog meer plannen met U te bespreken, welke voor U lukratief kunnen zijn. Misschien schikt het U mij na Paschen 's avonds nog even te bezoeken. Ik zie gaarne daaromtrent spoedig voorstellen van U tegemoet.

Met hoogachting en vriendelijke groeten, P.H. Ritter Jr.

In het AR bevinden zich over de periode 1945-1951 48 brieven van Ritter aan de Uitgeverij Stenvert & Zoon te Meppel en 62 brieven aan hem. Ritter en de uitgever hebben dus Clare Lennarts manuscript of typoscript al.

25 april 1946: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Heer,

Met de door u genoemde voorwaarden voor de uitgave van mijn meisjesboek kan ik me wel vereenigen. De firma Stenvert zal me dan zeker wel een contract doen toekomen, waarin alles nog even wordt vastgelegd. Ik ben u heel dankbaar voor uw bemiddeling en vindt het aardig, dat het boek nu toch verschijnen zal.

Wat de plannen betreft, die u nog met me bespreken wilt, bent u volgende week Woensdag- of Vrijdagavond misschien thuis? Dus 1 of 3 Mei? Dan zou ik wel bij u kunnen komen. Misschien wilt u me dat nog even laten weten.

Met vriendelijke groeten,

Clare Lennart

26 april 1946: Ritter aan Clare Lennart
Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer Geachte Mevrouw Lennart,

Schikt het U Vrijdag 3 Mei a.s. des avonds om zeven uur? Zonder Uw tegenbericht neem ik aan, dat dit goed is.

Met hoogachting en vriendelijke groeten,

P.H. Ritter Jr.

19 juni 1946: Ritter aan Clare Lennart
Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer Geachte Mevrouw Klaver,

De firma Stenvert te Meppel zou gaarne zien, dat U het aangeboden meisjesboek sterk actualiseerde. Zij zou dan de copie gaarne uiterlijk 31 October 1946 aan mijn adres tegemoet zien.

Met hoogachting en vriendelijke groeten,

P.H. Ritter Jr.

1 september 1946: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Heer,

Nu ik thuis de betreffende brief nog eens nalees, zie ik, dat mijn slechte geheugen, waar het getallen betreft, me weer parten heeft gespeeld. De afspraak met de firma Stenvert was toch, dat ik voor het meisjesboek

10% van den netto-verkoopprijs zou krijgen en terstond f. 500 voorschot. Dus niet zoals ik optimistisch meende f. 800. Dit hoeft echter geen verandering te brengen in onze afspraak over het honorarium, dat uw vrouw zou ontvangen voor het bewerken van het boek. Ik schrijf het u alleen maar even, omdat u dan, als u aan de firma Stenvert schrijft, weet, wat precies was overeengekomen.

Met vriendelijke groeten,

Cl. H. Klaver

*15 oktober 1946: Ritter aan Clare Lennart
Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.*

Zeer geachte Mevrouw,

Mijn vrouw en ik zijn van oordeel dat Uw boek zoo moet gebracht worden als U het gegeven heeft. Ik heb hierover met den Heer Krijger van de firma Stenvert gesproken en hij is in een mondeling onderbond accoord gegaan. Heden heb ik hem een brief geschreven waarvan ik afschrift hierbij voeg. Mocht deze brief niet zeer binnenkort tot het gewenschte resultaat leiden, dan adviseer ik U zich rechtstreeks tot die firma te richten.

Ik geloof echter wel, dat het na mijn brief spoedig in orde komt.

Met hoogachting en vriendelijken groet,

P.H. Ritter Jr.

De ingesloten brief is niet bewaard in het AR.

*30 november 1946: Ritter aan Clare Lennart
Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.*

Zeer geachte Mevrouw Lennart,

Er zijn eenige moeilijkheden gerezen in verband met de uitgave van Uw meisjesroman.

Ik zou het zeer op prijs stellen indien U mij gelegenheid wilt geven deze aan U uiteen te zetten en met U te bespreken.

Misschien schikt het U mij Vrijdag 6 December ongeveer 8 uur te bezoeken. Zonder Uw tegenbericht hoop ik het genoeg te hebben U te ontvangen.

Met de meeste hoogachting en vriendelijken groet, P.H. Ritter Jr.

17 juni 1948: Clare Lennart aan Ritter

Uit: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer geachte Heer Ritter,

Eigenlijk was ik van plan u zelf een exemplaar van mijn nieuwe boek te sturen, maar Romijn is me voor geweest en ik denk niet dat u prijs zult stellen op twee exemplaren. Nu hoor ik van Romijn dat u het boek binnenkort voor de radio wilt bespreken. Natuurlijk zal ik dat ten zeerste op prijs stellen. Ik ben benieuwd wat u ervan vindt en hoewel ik zelf geen radio heb, zal ik zeker bij kennissen naar uw lezing gaan luisteren. Intussen zou ik u graag nog eens een keer willen spreken over een heel ander onderwerp. Bijzondere baast is er niet bij, maar misschien hebt u op een of andere avond nog eens een uurtje voor me vrij en wilt u me even berichten wanneer dat is.

Met vriendelijke groeten,

Clare Lennart

16 augustus 1949: Ritter aan Clare Lennart

Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer waarde Mevrouw Lennart,

Ik zend U hierbij een bundel sprookjes van een goede kennis van mij vergezeld van een afschrift van een briefje van Jaap Romijn. Zou U deze sprookjes voor de door R. genoemde serie kunnen gebruiken? Het interview met U voor de Radio moest tot mijn spijt even uitgesteld worden in verband met toezeggingen, die ik reeds vroeger voor spreekbeurten had gedaan. Ik hoop het echter binnenkort aan de orde te stellen en tevens Uw werk uitvoerig te bespreken.

Met hoogachting en vr. groet,

P.H. Ritter Jr.

3 februari 1950: Ritter aan Clare Lennart

Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Waarde Mevrouw Lennart,

U heeft nog altijd copie liggen van de Heer Wim Povel, die wij U toezonden in verband met een uitgave van de Leidse Uitgevers Maatschappij, waarvan U de Redactie heeft. De Heer Povel wilde deze copie gaarne terug. Zou U daar even voor kunnen zorgen? Bij voorbaat hartelijk dank.

Met hoogachting en vr. groet,

P.H. Ritter Jr.

Op 11 februari 1951 bespreekt Ritter haar boek *De Blauwe Horizon* voor de AVRO. De tekst is er niet meer. Een flaptekst in *Stad met rose huizen* citeert Ritter: 'In Clare Lennart begroeten wij een der zeldzaamste schrijfsters van Nederland. Laat ons haar lezen!' Clare Lennart zal Ritter op 26 oktober schrijven, dat zijn bespreking een gunstige invloed had op de verkoop.

4 oktober 1951: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Dr. Ritter,

*Enige tijd geleden hebt u mij gevraagd of ik u er onmiddellijk van in kennis wilde stellen, als mijn nieuwe boek verscheen. Ik vind het prettig dit nu te kunnen doen en u tegelijk een exemplaar te sturen. Natuurlijk verdenkt u alle schrijvers, die u boeken sturen van zeer baatzuchtige bedoelingen. Niemand is daar misschien helemaal vrij van, maar wilt u toch alstublieft geloven, dat ik u het boek ook heel graag geven zou, als u nooit voor de radio over boeken sprak?
Ik hoop dat u het met enig plezier zult lezen.*

Met vriendelijke groeten,

Clare Lennart.

13 oktober 1951: Ritter aan Clare Lennart
Aan: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Geachte Mevrouw Lennart,

*Ondanks Uw vriendelijke dispensatie zal ik Uw boek toch voor de Radio bespreken en wel op Zondag 28 October.
Ik ben er heel blij mede, dat ik het boek van de schrijfster persoonlijk heb mogen ontvangen.*

Met vr. groet,

P.H. Ritter Jr.

26 oktober 1951: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Dr. Ritter,

*Natuurlijk vind ik het heel erg prettig dat u toch mijn boek voor de radio wilt bespreken. Heb ik u ooit verteld dat uw bespreking van *De Blauwe Horizon* zo'n gunstige invloed heeft gehad op de verkoop?
Ik zal Zondagmiddag met grote aandacht naar u luisteren.*

Met vriendelijke groeten,

Clare Lennart

Ritter bespreekt haar *Serenade uit de Verte* voor de AVRO op 28 oktober. De tekst is opgenomen als bijlage 6.

2 november 1951: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Dr. Ritter,

Een hevige verkoudheid, die nu gelukkig weer aan het afzakken is, maakte dat ik er nog niet toe kwam u te schrijven.

Natuurlijk heb ik Zondag met grote aandacht naar uw bespreking van "Serenade uit de Verte" geluisterd. U hebt er veel goeds van gezegd en dat is natuurlijk heel prettig en bemoedigend voor mij. Ik ben u werkelijk heel dankbaar voor uw grote belangstelling in mijn werk.

Ik heb met heel bijzondere aandacht geluisterd naar uw bezwaren. Ik heb er heel lang over zitten dubben hoe ik aan moest met de vorm van het boek. Aan Libanon en zijn bewoners kon ik niet veel veranderen. Die waren er onmiddellijk zo duidelijk dat ik er niet meer af kon. Maar ik moest een verteller hebben die dat alles zag uit de verte... over de afstand en een groot aantal jaren heen, omdat het iemand zijn moest, die bij alles wat op Libanon gebeurde ten nauwste betrokken was en die toch niet meer zo heel jong was. Ik moest van die verteller een man maken, omdat het een indruk van geëxalteerdheid of perversiteit zou maken als ik drie vrouwen een zo belangrijke rol zou laten spelen in het leven van een vrouw. Maar u hebt volkomen gelijk, ik heb me voortdurend een beetje onzeker gevoeld als ik Tony moest zijn. Ik heb me getroost met de gedachte dat Tony gerust de tegenpool mocht zijn van de echte heman, dat hij als gevoelige, dichterlijke jongen een sterk vrouwelijke inslag mocht hebben. Maar ik neem onmiddellijk aan dat hij niet helemaal "echt" lijkt. Het is voor een vrouw zeker moeilijker om als een man te schrijven dan om over een man te schrijven.

Met de meeste hoogachting en vriendelijke groeten, Clare Lennart.

Zij schrijft de roman nadat ze het landhuis De Ekelenburg in Oldebroek, waar ze haar vroegste jeugd doorbracht, na vele jaren terugzag.

7 januari 1953: Clare Lennart aan Ritter

Uit: Zuilenstraat 10bis.

Zeer geachte Dr Ritter,

Waarschijnlijk heeft ook u wel weer een verzoek bereikt om mee te werken aan de jaarlijkse boekenmarkt in De Bijenkorf. Ik zal ook weer van de partij zijn en ik hoop dat u er geen bezwaar tegen hebt dat ik bij het lijstje van boeken, die ik graag zou willen verkopen, ook uw Sentimentele

Aardrijkskunde heb opgegeven. Zoals u wel weet, ben ik bijzonder op dat boek gesteld. Ik weet niet of ik er veel exemplaren van verkopen zal, maar in ieder geval zal ik het met enthousiasme aanbevelen.

Gelijk met deze brief stuur ik u een exemplaar van Avontuur. Het is mijn eerst verschenen boek en misschien vindt u het aardig het ook eens in dit nieuwe, bescheiden kled te zien. Zelf vind ik het leuk dat het boekje eindelijk weer eens herdrukt is. U zult wel een exemplaar van de uitgever ontvangen hebben, maar misschien is het bij de vele boeken, die u toegestuurd krijgt, aan uw aandacht ontsnapt. Ditzelfde geldt voor mijn novellenbundel "Liefde en Logica". Ik verwacht heus niet dat u, na de uitvoerige besprekingen, die u voor de radio aan mijn vorige boeken hebt gewijd, nu als weer over mijn werk zult spreken. Ik vind het alleen maar prettig u zelf de beide boeken te sturen.

Met vriendelijke groeten, hoogachtend,

Clare Lennart.

Ritters boek *Sentimentele Aardrijkskunde* verschijnt in 1952. Clare Lennarts boek *Liefde en Logica* in 1952. Ritter bespreekt haar boek voor de AVRO op 25 januari 1953 (zie bijlage 7). Volgens een flaptekst in *Stad met rose huizen* zei hij onder meer: 'De beste verhalen uit deze bundel zijn met niet minder te vergelijken dan de meesterlijke kleine verhalen van een Stefan Zweig'. Op 12 juli 1953 bespreekt hij voor de AVRO haar boek *Ronska* (zie bijlage 8). Volgens een flaptekst in *Stad met rose huizen* zei hij onder meer: 'Clare Lennart is een bij uitstek schepende persoonlijkheid. Gaat u het boekje zelf lezen, het zal uw leven verrijken'.

5 oktober 1953:

Berichtkaart (afzender Lepelenburg 1, Utrecht) van Clare Lennart aan Ritter

De Aesthetische Commissie van het Universiteitshuis te Utrecht heeft de eer U uit te nodigen voor een lezing ter gelegenheid van de Tentoonstelling van schilderijen, aquarellen en tekeningen van L. Klaver.

Clare Lennart, die een dochter van de schilder is, zal iets over zijn leven en werk vertellen en enkele jeugdherinneringen voorlezen.

De Heer C.A. Schilp zal spreken over: "Klaver in het kader van zijn tijd".

Op Dinsdag 13 October a.s. om 8 uur in het Universiteitshuis, Lepelenburg 1.

C.A. Schilp is kunstredacteur van het UD.

18 maart 1954: Clare Lennart aan Ritter

Zeer geachte Dr. Ritter,

Hierbij zend ik u mijn nieuwe boek. Ik denk wel dat de uitgever u ook een exemplaar heeft laten sturen, maar ik ben er niet zeker van of hij het rechtstreeks aan u of aan de Avro heeft gezonden. En de heer Stols zit op het ogenblik in Parijs, zodat ik hem niet bereiken kan.

In ieder geval vind ik het prettig u persoonlijk dit exemplaar te geven. Ik hoop seer dat u er enig plezier aan beleven zult.

Ik zou erg graag nog eens een keer met u komen praten. Al maanden lang ben ik van plan u op te bellen om een afspraak te maken, maar zonder directe aanleiding kom ik er niet toe, ook al omdat ik het dit laatste jaar abnormaal druk heb gehad. Mijn man sukkelde ook een beetje met zijn gal en dat maakte de huisbouding ingewikkeld vanwege het dieet. Het gaat nu gelukkig veel beter.

Nu het voorjaar komt, ben ik betrekkelijk veel avonden vrij. Misschien wilt u het me eens laten weten als u eens een uurtje beschikbaar hebt om mij te ontvangen.

Ik hoop seer dat het met uw gezondheid goed gaat. In ieder geval hoor ik geregeld uw stem door de radio en weet daardoor iets van uw -vele?-activiteiten.

*Met hartelijke groeten, ook aan uw vrouw,
uw*

Clare Lennart

Haar nieuwe boek is *Stad met Rose Huizen*, uitgegeven door A.A.M. Stols in 's-Gravenhage. Ritter bespreekt het voor de AVRO op 28 maart 1954. De tekst is er niet meer. Ik bezit het exemplaar dat Ritter las met zijn streepjes in de marge.

12 augustus 1955: Clare Lennart aan Ritter

Uit: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Zeer geachte Heer Ritter,

Professor Donkersloot schreef mij over uw plan voor de bijeenkomst op 11 October ter gelegenheid van het zoveel-jarig bestaan van de Vereniging van Letterkundigen. U zou dan de pessimistische visie op Utrecht stellen tegenover de optimistische van mijn kant. Het lijkt me een aardig plan en ik wil er graag eens met u over spreken. Maar op het ogenblik sta ik op het punt met vakantie te gaan tot eind Augustus.

Zodra ik terug ben, bel ik u dan op en ik hoop dat we dan een afspraak kunnen maken.

Ik hoop dat het goed gaat met uw gezondheid en dat u een beetje van het mooie zomerweer geniet.

Met vriendelijke groeten,

Clare Lennart.

Het is het 50-jarig bestaan van de VVL.

18 maart 1957: Clare Lennart aan Ritter

Uit: Zuilenstraat 10bis, Utrecht.

Hooggeachte Dr. Ritter,

Met veel plezier wil ik aan Uw verzoek voldoen om een artikel over de hospita te schrijven, tenminste wanneer het niet onmiddellijk hoeft. Ik heb het namelijk op het ogenblik zo druk, dat ik er niet dadelijk nog iets bij kan doen.

Graag wil ik U deze week een keer opbellen om een datum af te spreken, waarop ik eens bij U kan komen. Ik was dat eigenlijk al lang van plan en U zou me dan meteen wat nadere bijzonderheden over het artikel kunnen vertellen.

Ik hoop zeer dat U het goed maakt.

Met vriendelijke groet,

Clare Lennart.

Het is niet bekend of 'een artikel over de hospita' ooit verschenen is.

20 februari 1960: Ritter aan Clare Lennart

Aan: Mevrouw C.H. van den Boogaard, Klaver (Clare Lennart)

Zuilenstraat 10bis, Utrecht. De brief bevindt zich in het LM.

Beste Mevrouw Lennart,

Mijn vrouw en ik hebben met grote droefheid het bericht van het overlijden van Uw echtgenoot vernomen.

Deze slag geeft een grote smart in Uw leven. Uw vrienden willen U zeggen, dat zij in deze dagen met U zijn en met U treuren.

Mijn vrouw en ik waren door de tijding dat hij is beengegaan bijzonder geschokt. Want hoewel wij hem weinig hebben gekend, hebben de enkele ontmoetingen die wij met hem mochten hebben ons een diepe en blijvende indruk omtrent hem gegeven. Hij was een mens van een verkwikkende eenvoud en van een innemende en weldoende hartelijkheid. Hij pronkte nooit met de beroemdheid van zijn vrouw, ofschoon hij in zijn hart wel erg trots op U geweest moet zijn. Hij heeft met U de sfeer gevormd, die altijd om U heen is, in onderscheid van andere literatoren, die van

toegankelijkheid en levensaanvaarding. Uw vrienden en collega's hebben in hem gevonden een lief mens.

Een nieuwe periode van Uw leven gaat nu in. Ik hoop, dat U de kracht moge vinden deze grote droefenis te dragen en ons nog veel van de schoonheid te geven die in U leeft en waaraan bij deel heeft doordat bij de omstandigheden schiep, waardoor zij ontkiemde.

Uw bedroefde

P.H. Ritter Jr.

Dit is de laatste brief. Ritter houdt op 29 september 1957 zijn afscheidscouserie bij de AVRO. Mogelijk is Clare Lennart op zijn afscheidreceptie op 28 september geweest. Hij overlijdt op 13 april 1962. Zij overlijdt op 30 december 1972.

Boeken van Clare Lennart

- 1935: *Avontuur* (Van Holkema & Warendorf) (herdrukt in 1952?).
- 1936: *De wijde wereld*. Een verhaal voor oudere meisjes. Prijsvraag van de firma Van Nelle. Herdruk in 1953 bij Bruna, Jeugdboek van de maand.
- 1936: *Mallemolen*. Aanvankelijk in afleveringen in *Groot Nederland* (Van Holkema & Warendorf).
- 1937: *De blauwe horizon* (2de druk 1950).
- 1938: *Tooverlantaarn* (2e druk 1948 Nimmer Dralend Reeks).
- 1939: *Huisjes van kaarten* (2e druk 1949. A.W. Bruna en Zoon, Utrecht).
- 1940: *Maanlicht* (1940).
- 1946: *Ter herinnering aan Rotterdam* (1946).
- 1948: *Kasteel te huur* (A.W. Bruna & Zn., Utrecht).
- 1949: *Rouska* (Ned. Uitgevers Maatschappij, Leiden) (2e druk in 1949). Advertentie in *HBvN*: 'Twaalf verhalen, die zich afspelen rond de figuur van de "wijze Kater" Rouska, waarin u alles terug vindt, wat Clare Lennart bekend deed worden; haar liefde voor dieren, haar verrassende mensenkennis en haar milde ironie'.
- 1949: *Twee negerpopjes* (Boekenweekgeschenk 1949). *HBvN* mei 1949: '9000 van de 23.000 die deelnamen aan de prijsvraag naar de naam van de auteur hadden het goed.'
- 1950: *Door allen, voor allen*.
- 1950: *De blauwe horizon*.
- 1951: *Serenade uit de verte* (Een flaptekst in *Stad met rose huizen* vermeldt een 5e druk).
- 1951: *Prinsesje Mimoza*.
- 1952: *Liefde en logica*.
- 1954: *Stad met rose huizen*.
- 1955: *Op schrijversvoeten door Nederland* (Bezoeken aan Antoon Coolen, Belcampo, Bertus Aafjes, Harriet Freezer, Anne de Vries, Aart van de Werfhorst, J.C. van Schagen, Fedde Schurer, Anne H. Mulder, Guillaume van der Graft, Gabriël Smit, drie experimentele dichters en A. Viruly).
- 1957: *Kathinka uit de Kattesorstraat*.
- 1957: *De ogen van Roosje*.
- 1959: *Rinus Spoorinus*.
- 1960: *Iboe*.
- 1963: *Scheepjes van papier*.
- 1963: *De bosjespoesen*.
- 1965: *Twintig ramen aan de straat*.
- 1965: *Kinderverhalen* (Uitgevers Maatschappij Holland)
- 1965: *Martijn en Martintje*.
- 1967: *Pluk en roos* (Kosmos).
- 1969: *Een mus op je vensterbank*.
- 1970: *Het vrouwtje Tamarinde*.
- 1971: *Weleer*.

1972: *Notitieboek voor poezen*.

1973: *Over katten* (samen met Dolf Verroen).

1976: *Weleer II* (samen met Eveline H. Klaver).

1977: *Het paard lacht* (Nijgh & van Ditmar in Amsterdam).

Vertalingen:

Other voices, other rooms van Truman Capote: *Herfst van een jeugd* (A.A.M. Stols, Den Haag, 1950).

Peony van Pearl S. Buck: *Pioenroos*, A.W. Bruna & Zn, Utrecht.

André Maurois: *Vrouwen van Parijs*.

Sidonie-Gabriëlle Colette, Richer, Charles Dickens. Anne Philipe,

Beverly Nichols en Dorothy Sayers.

‘Guirlanden van herinneringen’ in *Prikkels* 244.

Het verhaal ‘Lili en de windhond’ in *De Groene Amsterdammer* van 9 november 1935 is later opgenomen in de bundel *Rouska*.

Het LM bezit alle eerste drukken van haar boeken.

Ritter en anderen over Clare Lennart

- 06-1935: Ritter: *Avontuur* in de NB (bijlage 1)
07-1936: Ritter: *Mallemolen* in de NB (bijlage 2)
10-1937: C.M.R.-L. (Mevrouw C.M. Ritter-Landré) *Toverlantaarn* in de NB (bijlage 3)
08-1949: G.H. 's-Gravesande: 'Al pratende met... Clare Lennart' in *HBvN* (bijlage 4)
11-02-1951: Ritter: *De blauwe horizon* voor de AVRO (bijlage 5)
28-10-1951: Ritter: *Serenade uit de verte* voor de AVRO (bijlage 6)
25-01-1953: Ritter: *Liefde en Logica* voor de AVRO (bijlage 7)
12-07-1953: Ritter: *Rouska* voor de AVRO (bijlage 8)
1954: Clare Lennart: 'Naar aanleiding van een manuscript' in *Goed Geboekt* (Boekenweek 1954) (bijlage 9)
28-03-1954: Ritter: *Stad met rose huizen* voor de AVRO (de tekst is er niet meer)
1956: Ritter in *Ontmoetingen met Schrijvers* (Boekenweekgeschenk 1956) (bijlage 10)
1956: Ritter: Toespraak tot B&W en Gemeenteraad van Utrecht (bijlage 11)
1966: José de Ceulaer: 'geen valse romantiek' in *te gast bij Nederlandse auteurs* (bijlage 12)
1968: Dra. M.G. Schenk over Clare Lennart in *Paspoort voor de lezer* (bijlage 13)
1970: Wouter Paap over Clare Lennart in *Literair leven in Utrecht tussen de beide wereldoorlogen* (bijlage 14)
1982: Arjaan van Nimwegen over Clare Lennart in *Querido's letterkundige Reisgids van Nederland* onder redactie van Willem van Toorn (bijlage 15)

In *herinneringen aan clare lennart* van dolf verroen ('s Gravenhage/Rotterdam, 1975) staan de bijdragen 'Over haar jeugd' door Eveline H. Klaver, 'De echtheid van Claartje' door Harriet Freezer, 'De bekende onbekende' door Rico Bulthuis, 'Hier ben ik dan' door Marchien Eising, 'Een vriendschap' door Hans Edinga, 'Zoals ik Clare Lennart heb gezien en gekend' door Ton van Oudwijk, 'Iets over Clare Lennart in het dagelijks leven' door Dick van Luyn, 'De haren van Claartje' door Jaap Romijn, 'Trouw' door Dolf Verroen, 'Het poesenoteboek' door Sjoukje Koopmans en 'In memoriam Clare Lennart' door Theun de Vries.

Van Fr  Domisse is het boek *Over Clare Lennart* ('s-Gravenhage-Rotterdam, z.j.).

Van Eveline H. Klaver is het boek *Claartje mijn zusje* ('s-Gravenhage-Rotterdam, 1979).

Bijlagen

Bijlage 1

Ritter over *Avontuur* in de *NB* van juni 1935

Hier is een schrijfster aan het woord, die meer dan vloten, spannenden verteltrant bezit, die de diepere tragiek van het leven begrijpt en die vaak beschikt over veel humor. Haar roman geeft de lotgevallen weer van een jong meisje van goeden huize, dat zich als dienstbode op een groot kasteel verhuurt. Uitnemend is de kenschetsing van de bedorven sfeer, die er heerscht in het milieu der schatrijke familie, die het slot bewoont en de dramatische ontwikkeling, die leidt tot een groote katastrofe, waardoor tevens de beschreven levensperiode van den hoofdpersoon uit dit boek, een einde neemt.

Bijlage 2

Ritter over *Mallemolen* in de *NB* van juli 1936

De schrijfster van dezen roman heeft zooveel talent, dat zij uit de menigte van debutanten, die tusschen den overvloed van literatuur tegenwoordig een hard lot hebben, is "ontdekt". Haar eerste boek "Avontuur" was een verrassing. Dit tweede boek, *Mallemolen*, het verhaal van een droomerige jonge vrouw, die door omstandigheden gedwongen wordt in een volksbuurt te gaan wonen, en die haar ervaringen meedeelt met de menschen, die bij haar "op kamers" wonen, — dit tweede boek is scherper misschien, nog essentieeler geobserveerd dan het eerste. De schrijfster bezit een puntige pen, waarmee ze in enkele lijnen een figuur volkomen weet te kenschetsen. En zij bezit een kostelijke gave: humor! Die is zeldzaam in onze literatuur.

Bijlage 3

Mevrouw C.M. R[itter]-L[andré] over *Tooverlantaarn* in de *NB* van december 1937

Clare Lennart is een eigenaardig, men zou kunnen zeggen, uitzonderlijk schrijfster. Haar stijl wekt soms reminiscenties op aan Van Schendels eerste werken, als "Een zwerver verliefd" of "Een zwerver verdwaald" en haar nieuwste boek "Tooverlantaarn" heeft, als wij ons niet vergissen, sterk den invloed ondergaan van een bijzonder werkje van onzen hoofdredacteur P.H. Ritter Jr. "Een [Het] welkom schandaal". Het heeft er zelfs zooveel verwantschap mee, dat men het als een pendant er van zou kunnen beschouwen. Evenals in "Een welkom schandaal", heeft de handeling van "Tooverlantaarn" plaats in een oud, droomerig, bijna vergeten stadje, hier Heerenhaghe genoemd, een stadje dat als een eilandje ligt in den groenen schemer van de vele, als een golvende zee omringende, lindeboomen. Evenals in "Een welkom schandaal" komt ook een geruchtmakende gebeurtenis,

de eentonige, saaie, deftige rust van het ingeslapen stadje verstoren; een gebeurtenis, die vooral de gemoederen van enkele vooraanstaande notabelen in heftige beroering brengt. Was in "Een welkom schandaal" van Ritter, een "antieke schaal" de eigenlijke oorzaak van de groote beroering, bij Clare Lennart's "Tooverlantaarn" is 't een jong meisje, dat, als onderwijzeres binnengetreden in de eenige school, het in schemering verzonken stadje opschrikt. Neen, zij komt niet binnen, zij danst binnen, en door den groenen schemer der lindeboomen lichten haar haren als flonkerend goud, en zweven haar lichte voeten als fladderende duiven. Het is alles onwezenlijk, onwerkelijk zooals de beelden van een tooverlantaarn, maar toch genieten wij van de beelden, die de schrijfster ons met haar tooverlantaarn vertoont. Wij zien deze fee met de gouden haren in het oude slot met de vergeten galerij, waar zij uit halfvergane koffers de kostumes der vroegere adellijke bewoners te voorschijn haalt. De betoovering gaat voort, het meisje danst, zij danst in de oude kostumes haar Februaridans. In meeslepende bekooring trekken alle tooverbeelden voorbij. De adellijke geaffecteerde en decadente burgemeester, de dikke gemeente-secretaris met den burgerlijken naam, het schoolhoofd, zij allen dansen een verliefde rondedans om deze goudlokkige fee. Het verhaal eindigt in een zwijmelende liefdedans van het onderwijzeresje met een kermisjongen, wat zooveel schandaal veroorzaakt, dat zij het stadje verlaten moet, waarna de vredige rust terugkeert in Heerenhaghe, het stadje in den groenen schemer der lindeboomen.

Bijlage 4

G.H. 's-Gravesande: 'Al pratende met... Clare Lennart' in *Het Boek van Nu*, augustus 1949.

Het was dit jaar niet moeilijk te raden, wie de bekroonde novelle voor de Boekenweek geschreven had. Duizenden hebben Clare Lennart dadelijk herkend als de schrijfster van "Twee negerpopjes" en dat niet alleen door de zeer eigen sfeer, die zij in haar proza weet te weven, maar ook door namen en... interpunctie. Er wordt op dit laatste door sommigen neergekeken, maar ook dit is een wezenlijk bestanddeel van een schrijver.

Naar aanleiding van deze bekroning heb ik Clare Lennart in haar woning te Utrecht opgezocht en me verbaasd over de tegenstelling van haar omgeving en haar boeken. Maar al spoedig begreep ik, dat Clare Lennart in de herinnering leeft, een herinnering waaruit ook haar "Twee negerpopjes" geboren werd.

Zij werd 21 juli 1904 te Hattem geboren en heeft een groot gedeelte van haar jeugd op de Veluwe doorgebracht. In haar kinderjaren woonde zij te Epe, waar ook haar "Twee negerpopjes" speelt. Zij bezocht de kweekschool voor onderwijzeressen te Apeldoorn en was daar intern. Ze voelde zich opgesloten na haar vrije jeugd.

'Het was een verlossing voor mij toen ik onderwijzeres was. Dat ben ik een jaar of vijf, zes geweest. Eerst in De Wijk, daarna in Olst en ten slotte te Utrecht. Toen heb ik mijn ontslag genomen en van alles en nog wat gedaan: gecolporteed, kamers verhuurd, verhaaltjes voor Oké geschreven voor f 10.-. Men raadde mij aan iets in te zenden aan een beter tijdschrift. Frans Coenen nam toen een novelle van mij op in Groot Nederland. Dat was het begin van mijn letterkundige loopbaan.'

‘Ik heb het gevoel, toen ik uw “Negerpopjes” las, dat er veel autobiographisch in ligt. Is dat juist en is dat met uw andere boeken ook het geval?’

‘In zekere zin is dit wat de “Twee negerpopjes” betreft juist, maar in mijn andere boeken, wat de feiten betreft, zeer zeker niet. Hoogstens wel in het boekje “Ter herinnering aan Rotterdam”. Ik heb daar anderhalf jaar gewoond tijdens de mobilisatie en het bombardement beleefd. Die herinneringen heb ik daarin weergegeven.

In de “Twee negerpopjes” heb ik mijn herinneringen van mijn dertiende jaar uit Epe verwerkt. Ik had een uitnodiging gekregen om mee te doen aan die prijsvraag, twee jaar geleden, en ben toen aan die novelle begonnen, maar het vlotte niet. Toen dit jaar de vraag herhaald werd, heb ik het verhaal weer opgevat en na voltooiing ingezonden. De namen uit vroeger werk heb ik laten staan en daardoor zullen verschillende lezers ook wel begrepen hebben, dat ik de schrijfster was.

Een aardig geval is geweest een brief van een accountant uit Arnhem, die vóór het bekend was, dat ik het boekje geschreven had, een brief heeft gezonden aan de Commissie van de Boekenweek. Hij herkende de Franse school te Epe en de verschillende typen, die er in voorkomen. Hij noemde de echte namen van Lies de Wind en de onderwijzer en kwam tot de conclusie, dat het geschreven moest zijn door mijn zuster. Hij was daar ook zelf op school geweest.’

‘Toch wel een bewijs van het autobiographisch karakter, zou ik denken!’

‘Zeker, maar in mijn andere boeken is dit niet zo sterk; wel heb ik daarin herinneringen verwerkt en mijn liefde voor het buitenleven, voor oude kastelen en oude huizen. Ik houd nu eenmaal van dingen die oud zijn en sfeer bezitten.’

‘Werkt u vlug?’

‘Ik heb vroeger wel eens in een maand een boek geschreven. Tegenwoordig doe ik er veel langer over en dan moet u niet vergeten, dat ik lang met het plan rondloop en niet met schrijven begin voor ik de hele compositie goed in mijn hoofd heb.’

‘En mogen we spoedig wat nieuws verwachten?’

‘Nee, dat niet. Maar ik heb wat in mijn hoofd. Dat moet nog groeien. Er ligt wel wat klaar, een meisjesboek, een roman als u wilt, “Veronica Valckenier” en een boek voor kinderen, “Prinsesje Mimosa”. Ook heb ik voor Stols een boek vertaald van Truman Capote “Other voices, other rooms”, een werk dat in Amerika veel succes heeft gehad. Het is een interessant boek, dat ik met veel plezier vertaald heb. De Hollandse titel is “Herfst van een Jeugd”. Helaas is het ook nogal eens nodig vertaalwerk te doen, alleen om het hoofd boven water te houden, want in Nederland kun je van je pen niet leven.’

‘Hebt u een voorkeur voor één van uw boeken?’

‘In het algemeen kan ik zeggen, dat ik het meest houd van het boek, dat ik het langst geleden geschreven heb en van dat waar ik aan bezig ben. Als ik halverwege ben ga ik er minder van houden, dan valt het tegen en ik heb dan de grootste moeite om het te voltooien. Als het af is, valt het me ten slotte weer mee. Als ik toevallig een oud boek van me in handen krijg denk ik: hé, heb ik dat geschreven? Dat had ik niet gedacht van mezelf. Dat komt, omdat je er anders tegenover komt te staan; het is of het door een ander geschreven is.

En wat mijn voorkeur betreft: het is moeilijk te zeggen. Misschien “Huisjes van kaarten”.’

‘Hebt u geen gedichten geschreven?’ vroeg ik, omdat in haar boeken zo’n poëtische sfeer ligt.

‘Nee, gedichten heb ik nooit geschreven.’

En daarmee eindigde mijn gesprek met deze eenvoudige vrouw, die even natuurlijk had gesproken, als ze schrijft.

Bijlage 5

Ritter over *De blauwe horizon* voor de AVRO op 11 februari 1951

De tekst is er niet meer. De flaptekst in *Stad met Rose Huizen* citeert Ritter: ‘In Clare Lennart begroeten wij een der zeldzaamste schrijfsters van Nederland. Laat ons haar lezen!’

Bijlage 6

Ritter over *Serenade uit de verte* voor de AVRO op 28 oktober 1951

(Na een korte beschouwing over de Friese Boekenweek): Thans ga ik tot U spreken over “Serenade uit de verte” het nieuwste boek van Clare Lennart, dat bij de Uitgeverij A.A.M. Stols te ‘s-Gravenhage is verschenen. Er ontbreekt op de frontpagina de toevoeging: “een roman”, welke bij verhalen gebruikelijk is. Dat geeft blijk van een juist inzicht, want hoewel het geschrift van Mevrouw Lennart een zeer spannend verhaal bevat, is het geen roman te noemen. Wat is het dan wel? Om daar een antwoord op te geven, moeten wij in de zeer eigenaardige schrijfwijze van Clare Lennart trachten door te dringen en het ogenblik is daar rijp voor, want het lijkt wel of de auteur in dit boek een synthese heeft gevonden van alles wat zij te voren heeft gepoogd. Uit de verspreidheid van indrukken en motieven, die haar vorig werk doet aanschouwen, is in dit boek een eenheid ontstaan, een organisch geheel. Is het eigenlijk wel schrijven, datgene waarmee deze auteur zich bezig houdt? Nee, het is toveren. Het is magie. Men wordt bedwemd door de geur, die deze bladzijden uitademen. Hetgeen deze schrijfster doet is niet de dingen vertellen, is niet de dingen aanraken, het is, ze omwolken. De schrijfster dwingt den lezer mee op te gaan in de “trance”, waarin zij voortdurend verkeert. De sfeer van het boek vervolgt hem tot in zijn dromen.

Citaat.

Men kan hetgeen Clare Lennart beoogt niet begrijpen, als men zich geen rekenschap heeft gegeven van het begrip der tweeledige realiteit, de werkelijkheid van de materiële en de ideële wereld, de werkelijkheid van wat men aanschouwt en van dat wat men droomt, een onderscheiding, welke tenslotte op Plato teruggrijpt. De figuren van Clare Lennart leven uitsluitend in de droom of, om het beter te zeggen: de levenservaringen weerspiegelen zich in een bepaalde toestand van het gemoed.

Indien die toestand zou worden opgeheven, zou heel het levensbeeld dat zij poogt op te roepen ineentuimelen. Alle gebeurtenissen, die in het verhaal voorvallen worden omklemd door een zekere exaltatie. Het is zaak voor de schrijfster ons in de ban te houden, ons te blijven bezweren. Breekt de hypnose, dan breekt de geschiedenis. En zij slaagt erin, ons in haar bezwering te houden. Waarom? Door haar grenzenloze vertrouwdheid met de natuur, doordat de dingen voor haar geen

levenloze voorwerpen zijn, maar vol van mysterie, door haar appel aan het irrationele, zelf noemt zij het het onbecijferbare, dat er in ieder mens, ook in den nuchterste aanwezig is, ook al wil hij het niet.

Deze schrijfrant is een gevaarlijk opereren met de verborgenste eigenschappen der menselijke natuur ten einde haar vast te houden binnen de kunstverrukkking. Het boek heet terecht Serenade, want zijn uitwerking is zeer verwant aan die der muziek.

Het motief, aan de buitenzijde bezien, is eigenlijk heel eenvoudig. De hoofdfiguur, de verteller, die zijn ervaringen op de manier van een dagboek weergeeft is de natuurlijke zoon van een vreemdsoortig man, die in een uithoek van het land woont, een streek van dennen, berken en heide. De moeder, een Antwerpse vrouw, is enige jaren na zijn geboorte verdwenen en in de loop van het verhaal sterft ook de vader. Niet alleen door de buitensporigheid van zijn afkomst, ook door zijn intelligentie onderscheidt zich deze knaap, Tony Baron. De grillige kasteelheer van het dorp bekostigt zijn studie voor onderwijzer en hij komt hogerop. Hij verkrijgt een functie aan een Amsterdamse Courant, gaat later met een Professor in de Oosterse talen naar China en komt dan in kennis met een millionairsdochter. Maar dat huwelijk mislukt, de oorlog komt er tussen, de vrouw en een dochtertje dat inmiddels geboren is, sterven. Tony wordt vrijwilliger en keert na de oorlog naar zijn vaderland en naar zijn dorp Westerloo terug. Zo is de toestand, wanneer het eigenlijke verhaal begint. Dat verhaal is geschreven als een terugblik op zijn jonge jaren, het is een herinnering aan zijn knapentijd, waarvan de lotgevallen heel zijn leven hebben bepaald.

Zo wordt het centrum van dit verhaal, het huis Libanon, een geheimzinnig landhuis in de buurt van het heidedorp Westerloo. Daar woonden eenmaal Ludo, een min of meer mislukt dichter, met zijn vrouw Anja en hun drie kinderen, Luna, Erica en Hanno. Zij beleefden daar gelukkige jaren in wat de schrijfster noemt "het andere klimaat". Tony Baron, de eenvoudige dorpsjongen, wiens leven later een wijder vlucht neemt leefde helemaal in de kring van dit gezin. En de sfeer die daar heerste, bekoorde hem zo sterk, dat de uren, met de bewoners van het huis "Libanon" doorgebracht, voor hem de heerlijkste van zijn leven zouden blijven. Tony heeft er een korte liefdesgeschiedenis met de zeventienjarige Luna; de beide jongere kinderen, Erica en Hanno, wijden hem in in hun kabouter spel en bepalen de sprookjessfeer van het boek.

De dood van Anja, de moeder, maakt aan dit leven op "Libanon", dat lichtvoetig, speels en ongewichtig is, een plotseling einde. Het huis wordt verlaten. Dan trekt Tony naar de stad en het tweede hoofdstuk van zijn leven begint, dat ik U heb beschreven aan den aanvang van deze uiteenzetting. Welke betekenis heeft de terugkeer naar de herinneringen van zijn jeugd voor Tony? Wanneer hij zijn land wéér ziet, wanneer hij het oude landhuis "Libanon" met zijn nu verwaarloosde tuin bezoekt, dan komt hij daar anders dan toen hij er als knaap vertoefde. Hij is gebroken, hij is teleurgesteld, hij is ontluisterd door zijn mislukt huwelijk, door zijn lotgevallen in vreemde landen. Maar nu is het, alsof hem uit het vervlogen verleden een nieuwe toekomstmogelijkheid wordt aangereikt. Lune komt in Tony's leven terug en tot beider verwondering blijkt de jeugdliefde niet geheel vervlogen.

Het verhaal eindigt met de mogelijkheid van een verlaat vervolg en het boek

wordt daardoor een Serenade aan Lune, een "Serenade uit de verte".

Ik heb de schrijfrant van Clare Lennart magisch genoemd. Zij weet niet alleen ons voortdurend te houden binnen de omklemming van de droomsfeer waarin zij zich bevindt, maar zij weet ook schimmen om te toveren tot mensen. Van een realistisch standpunt beschouwd, is haar motief een uitermate onwaarschijnlijk geval. De mensen, die zij tekent hangen min of meer in de lucht; zij komen van ergens uit een onbestemde verte. In Frankrijk, in Corsica, hebben zij vroeger gewoond en als het leven op Libanon zich heeft ontbonden, dan stuiven zij in vele richtingen uiteen. Deze mensen hebben generlei maatschappelijke binding of bestemming. Zij leven van de hand in de tand, zij doen niet anders dan het geluk plukken dat in de lucht hangt. Wanneer er geld te kort komt, dan maakt de vader des huizes een reisje naar Amsterdam, waar hij op de onwaarschijnlijkste wijze weet te financieren.

Deze familie is een groep volkomen bohémiens. Zij bestaat van de geur der bloemen en van de adem der jaargetijden. En wij moeten omtrent de uitbeelding, welke de schrijfster van haar mensen geeft vaststellen, dat haar bewerking geenszins een reeks van karakterbeschrijvingen vormt. Neen, dat is haar bedoeling niet. Zij streeft alleen naar de bepaling van de psychische kernen harer persoonlijkheden. Opéens worden wij gewaar, wat dèze man, dèze vrouw in het complex der menselijke belevingen betekent. Het is een psychische, geen psychologische beschrijving die zij beoogt. Zij toont niet zo zeer een karakterontwikkeling, zij toetst de schimmige personen die zij voor ons doet verschijnen aan met haar toverstaf en plotseling blijken zij dragers van een essentiële levenswaarde. Deze auteur is statisch en niet dynamisch. Zij zoekt naar het *zijn*, meer dan naar de *wording* van mensen en dingen. Zij ondergaat, zij beleeft, eerder dan dat zij schept. Anja, de moeder is eigenlijk de gene, die van Deyssel in zijn ...studie "het Schone Beeld" noemt, de volstreckte ... en schoonheid. Haar echtgenoot Ludo, is de spelende intellectueel, die de tragiek van het leven ontvlucht. Eigenlijk bestaat hij alleen door Anja. Zij maakt een beter, offervaardiger mens van hem, maar als zij gestorven is dan valt hij weer in zijn schijnleven terug. Dit is de tragiek van zijn leven, dat het alleen zich handhaven kan, wanneer het uit de zonnewarmte van zijn vrouw wordt gevoed. In dit verband is de scène, waarin beschreven wordt, hoe Ludo en Anja als twee gelieven opgaan in de verrukkelijke beleving van de dans, zo aangrijpend, dat zij tot het beste behoort, wat er in onze literatuur geschreven is.

Terwijl Erica en Hanno meer tot de bijfiguren behoren, welke de algemeene dichtelijke sfeer van het verhaal versterken, valt het volle licht op de figuur van Luna. Zij verenigt de schoonheid der moeder met de speelsheid van de vader, en het gevolg is, dat haar leven nooit houvast krijgt. Zij maakt van haar leven een reeks van onwezenlijke liefdesavonturen en zij verschijnt aan het einde van het boek nog als een in zichzelf onbevredigende persoonlijkheid. Voor Tony Baron is zij het zinnebeeld van het leven op Libanon. Is het, zo vragen wij, zijn liefde voor Luna die zich uitspreidt over het hele Libanonse geluk, of is het het feëricke leven op Libanon, dat zich in Luna voor hem verbizondert? Aan het slot van het boek tracht de schrijfster de oplossing te vinden, door Tony Baron en Luna weer te zamen te brengen. Maar wij vragen: kunnen twee levens, die teleurgesteld zijn, zich weer opheffen door de gezamenlijke droom te hernemen? Wij twijfelen. Het is, in schijn, een blij beëindigend verhaal, dat wij hier voor ons zien, maar de

nauwkeurige lezer begrijpt de ironie, welke in het einde besloten ligt.

Wij hebben tegen dit boek twee bezwaren, een essentieel bezwaar en een bezwaar tegen de wijze van voorstelling, welke in dit verhaal gevolgd wordt. Het gelukt aan de schrijfster *bijna* steeds, haar geheimzinnige, verholde en betoverende stijlmethode vol te houden, maar er zijn een paar ernstige dissonanten.

Zo wekt de schrijfster een bepaalde stemming door een melodie, de melodie van de lelien des velds in haar verhaal te pas te brengen. Later herinnert zij aan deze indruk, hetgeen de werking van het literaire middel, dat zij aanwendt, verzwakt. Ons bezwaar tegen de voorstelling is in het volgende gelegen. De schrijfster heeft een mannenfiguur gekozen, aan welke zich het gehele wonder van het leven op Libanon openbaart. Maar de gehele wijze van binnendringen in het leven is specifiek vrouwelijk. De ontvankelijkheid voor de subtiële, de onderhuidse aandoeningen van het leven, die dit boek vertoont, draagt zozeer het karakter van de vrouwelijke psyche, dat het ons is, alsof Tony Baron geheel achter Clare Lennart verdwijnt. Wij vergeten telkens, dat ons hier de ontwikkeling beschreven wordt van een mannenleven, omdat wij verloren zijn in de persoonlijke overpeinzingen van een vrouw, die op innige wijze, met een intuïtief vermogen, dat aan de man ontbreekt, het leven benadert.

Dit is niet alleen maar zo aan de buitenkant. Wanneer wij dit boek van Clare Lennart psycho-analytisch zouden willen ontleden, dan zouden wij typisch vrouwelijke symbolen en voorstellingen ontmoeten. Zo is de droom, die zij Tony Baron laat dromen over een cordon van Chinese poppetjes dat de toegang tot een vijfver-spert van een typisch vrouwelijke natuur. Wij vragen ons aarzelend af, of het boek niet zuiverder van voorstelling zou zijn geweest, indien dit contact met den essentie van de natuur en van het mensenleven rechtstreeks van de vrouw uit was geschreven. Nu vergeten wij telkens Tony Baron, omdat wij zo verdiept zijn in Clare Lennarts levenscommunie. Wij zijn er benieuwd naar geweest, hoe Clare Lennart het probleem zou oplossen van de achtergrond, waartegen de idylle van het leven op Libanon zich afspeelt. Het boek is retrospectief geschreven, het is de herinnering van iemand die na die idylle andere en gruwelijke dingen heeft beleefd. Deze hele fantasie kan niet worden ontwikkeld uit een ledig. De latere levenservaringen van de hoofdpersoon moeten zijn herinnering op een bepaalde manier kleuren. Het heden, waarin hij die herinnering opwekt, vormt een even intrigerend betanddeel van zijn beleving als de glanzende herinnering. De schrijfster heeft de oplossing menen te vinden door het heden in de herinnering te laten verdampen. Heel het verder leven van Anthony Baron, zijn mislukte huwelijk, zijn verre reizen, zijn oorlogservaringen, het heeft eigenlijk geen belang tegenover de droom van Libanon.

Zijn hele bestaan wordt relatief, zodra het leven op Libanon een einde heeft gevonden. Het is opgenomen in de libanese ervaringen, het geschiedt in een trance, een trance van verdriet, gelijk het leven op Libanon een trance van geluk was. En aan het einde blijkt er niets anders over dan de van herinneringen vervulde droom.

In dat hernieuwd contact met Luna, neemt Libanon geheel bezit van zijn geest en gemoed. Maar Libanon betekent een ijl en ephemeer bestaan. Libanon betekent alleen verlangens en verrukkingen. Het kan de hoofdpersoon nimmer brengen in een bestendige, concrete werkelijkheid, in een verankerd leven. Hoe moet dat

gaan met Tony en Luna? zo vragen we ons af, wanneer wij de laatste bladzijde van het boek hebben omgeslagen. Deze twee mensen verkeren in een zwevend bestaan toestand. "Ik weet het niet?" antwoordt Clare Lennart en zij ziet ons met haar verwonderde ogen aan. Ik heb een ijl spinneweb geweven, waarin levensessenties hangen te flonkeren als paarden dauw. Ik kan mij nergens anders in bewegen dan in het ijle en onwaarschijnlijke, in het onherkenbare, maar ik heb U laten zien, wat er onder de oppervlakte van het leven aanwezig is.

Toehoorders, het nieuwe boek van Clare Lennart is van een opmerkelijke verschijning in ons literatuur. Ik dank U voor Uw aandacht.

Bijlage 7

Ritter over *Liefde en Logica* voor de AVRO op 25 januari 1953

Clare Lennart geeft ons na haar vorig werk, dat van groter afmeting was, in haar nieuwste boek "Liefde en Logica" een bundel korte verhalen. De bundel verscheen bij de uitgever A.A.M. Stols te 's-Gravenhage. Wat heeft deze schrijfster gedreven naar het korte verhaal? Misschien uiterlijke omstandigheden: vele van deze verhalen zijn uit tijdschriftopdrachten ontstaan en thans herdrukt. Maar wij geloven, dat ook een innerlijke noodzaak haar tot het schrijven van korte verhalen heeft geleid. Over het algemeen heerst er een zekere armoede aan dramatisch vermogen in onze moderne literatuur, maar *nóóit* is dramatische conceptie de grote kracht geweest van deze, overigens opmerkelijke, schrijfster. Het kleine verhaal nu, is strak gebonden aan het concreet gegeven van zijn hoofdmoment. Het moet zich vasthechten aan een aanschouwelijk, menselijk motief. En het is wel mogelijk, dat deze concrete binding haar welkom is geweest.

Men kan de betekenis van Clare Lennart voor onze literatuur niet bepalen door een waardering voor één harer boeken. Haar persoonlijkheid wordt ingezet in het geheel harer geschriften. Die zijn van belang, in zoverre zij de sfeer en de levenshouding van Clare Lennart dragen, onverschillig het motief dat aan de orde is. Zij heeft geen voorkeur tot bepaalde levensproblemen. Het leven is voor haar altijd en overal raadselachtig. Het is die *raadselachtigheid*, welke in duizend facetten tot gelding komt, die haar boeit. Zij nadert tot haar lezer en neemt hem voor zich in, op een bijzondere wijze. De zwakte in haar dramatiek vult zijn aan, doordat zij schrijft van een *lyrische bewogenheid* uit. Haar gevoelsstroom draagt de lezer, nu de wazigheid van haar talent sterksprekende dramatische oplossingen verhindert. Het is deze gevoelsstroom, deze gematigde lyrische uitbundigheid, waardoor de schrijfster wordt gekenmerkt. Het laatste wat men zich van de geschriften van Clare Lennart herinnert is niet: dit of dat geval, waarmee zij bezig is geweest, maar het beeld van een zich over het leven verwonderende vrouw, die borduurt aan het tapijt harer ervaringen.

De grote roman van Clare Lennart is haar leven zelf, de eenheid die ligt achter de som harer wisselende ontdekkingen, waarvan zij ons thans een nieuw hoofdstuk geeft in de geconcretiseerde vorm van deze bundel met kleine verhalen. Zij behoort tot de weinige auteurs, die onbevangen tegenover het leven staan. Zij is open voor wat er opwelt uit die geheimzinnige bron, zij is zonder wrok, zonder angst, zonder levensbeschouwelijk vooroordeel, zonder modernistische bepaaldheid. Met grote, verbaasde ogen ziet zij de dingen gebeuren en zij noteert, wee-

moedig, de tragische resultaten. Haar natuur is het meest aan die van de sprookjesdichter verwant, niet omdat ze kleurig schrijft of lyrisch schrijft of behept is met een grillige fantasie, maar omdat zij dat starende oog heeft, die sprakeloze verwondering, die nederige instelling, welke aan intellectueelgeladen of psychologischbestudeerde schrijvers ontbreekt. Wat doet de sprookjesschrijver? Hij ontdekt het symbool van de dingen, hij vindt uit in welk beeld ieder levensgeval zich openbaart. Het wezen van het leven doet zich kennen in een klein gebaar, in een even oplichtend en dan weer wijkend visioen. Ergens in deze novellen komt een schets voor, getiteld: "Het blonde haar van een kleine typiste". Het is een titel, die aan Andersen herinnert, al waren er dan in de tijd van Andersen geen schrijfmachines. In enkele bladzijden wordt ons een segment beschreven uit het leven van een fabrieksdirecteur, een grootindustriël, beheersers van een wereldconsortium. Zulke mensen gelden in de samenleving door de belangrijke functie, die zij vervullen. Maar zij hebben – en dit ontdekt de schrijver, die nieuwsgierig is naar wat er *achter* de dingen gebeurt, óók nog een persoonlijk leven; dat houdt zich onder de daverende macht en roem, die van dergelijke figuren uitgaat verscholen, en het is meestal arm, vol innerlijk gemis en een beetje verdrietig. Welnu, deze fabrieksdirecteur is in het huwelijk met zijn welgeklede en door schoonheidsinstituten verzorgde matrone, niet bijster gelukkig. Ook enkele verhoudingen met dure maitresses hebben zijn honger naar geluk niet kunnen stillen. Op een zekere dag wordt zijn weg gekruist door een klein blond meisje, een willekeurige typiste. De Directeur wordt ontroerd, nog niet eens door haar persoonlijkheid, maar door de aanschouwing van haar blonde haar. Dat is goudglanzend, warm, innig – het leven zelf tegenover het platinablond van de schoonheidsinstituten, waarmee de vrouwen pralen, zonder dat het enige aandoening wekt in de man, die haar vergezelt. Die goudglanzende haren van de kleine typiste, wekken in de fabrieksdirecteur de herinnering aan de verlangens der jeugd, het besef van zijn aan een machtige carrière verkwist leven, dat de eigenlijke aandoening heeft gemist. Er gebeurt verder niets. De directeur komt in generlei ongeoorloofde verhouding met zijn ondergeschikte. Het hele geval verglijdt, het lost zich op in de levensstroom. Maar die blonde haren, zij blijven licht in zijn herinnering, zij hebben hem het besef gegeven van zijn felle ontbering. Hierin ligt het typische van deze kleine verhalen van Clare Lennart: het zijn levensmomenten, die even opdoemen en dan weer terstond overspoeld worden door de levensstroom. Er verandert tenslotte niets in het algemene aanzicht der dingen. Het tragische moment voltrekt zich, er worden kleine mensen vermorzeld en het leven herneemt zijn gewone gang, het persoonlijk lijden wordt ondergedompeld in de grote vergetelheid. Kleine verhalen zijn kreten van het versmoorde leven, dat door een onbarmhartig lot vernietigd wordt. Er is niet eens de heroiek bij van een martelaarschap. De wonde die opengerukt wordt sluit zich terstond weer doordat de steeds voortgaande tijd haar overspoelt. De bundel "Liefde en Logica" is vol van zulke schrijnende gevallen. Daar zijn twee verhalen, het ene heet "Afgedankt", het andere "Emilio". In "Afgedankt" wordt ons beschreven het geval van een cabaretartiest met matig talent, die wat muziek maakt in het strijkje, waarbij hij is aangesteld. Maar hij gaat oud en doof worden, hij komt in de versukkeling, wordt werkloos en met zijn vrouw, Jenny, begint hij een pensioen. Jenny was ook in het vak geweest, had wat liedjes gezongen, zonder stem of geest overigens en een beetje accordeon gespeeld. Ze was een

hoge ranke vrouw. Ze had perfecte benen en onder een helm van grofblond haar een babygezichtje, rozig met blauwe ogen, fondantcoloriet. In het pension neemt een andere man zijn intrek, een reiziger. Het was een stoer gebouwde, zware jonge man en hij bezat een zwaar model motorfiets. Het verhaal vertelt ons nu, hoe Jenny op deze knaap verliefd raakt en hoe de oude man gaandeweg te gronde gaat en het genadebrood moet eten van de indringer in zijn huis en in zijn huwelijk. Een tweede verhaal, dat met het voorgaande verwantschap vertoont is getiteld "Emilio". Het geeft ons de geschiedenis van een Italiaanse zanger, die zijn intrek neemt in een groot, bouwvallig huis met ineenstortende meubelen, waarvan enige kamers verhuurd worden door een moeder met een dochter. Wanneer de inboedel voor schulden verkocht moet worden, redt Emilio het gezin uit de nood, door met de dochter te trouwen. De welvaart, die hij kan geven, brengt het bloedarme, slappe en verwaarloosde vrouwtje tot nieuw leven. Maar zodra zij haar schoonheid herwonnen heeft, verlaat zij hem voor een ander. En dan komt daarna, als een valbijl, die de novelle het verdere leven afsnijdt, die laatste eenzame volzin: Emilio hervatte het eenzame leven van eertijds.

Blz. 76.

De novellenbundel "Liefde en Logica" is naar het verhaal, waarmee de bundel opent: "Liefde en Logica", genoemd. Deze algemene betiteling betekent meer dan een volgen van het gebruik een bundel verhalen naar het eerste verhaal te benoemen. De verhouding tussen liefde en logica is eigenlijk het probleem, waarmee de schrijfster de gehele bundel door is bezig geweest. De liefde, de hartstocht, is voor Clare Lennart de niet te breidelen macht, de natuurmacht, waardoor het menselijk leven wordt voortgestuwd. Zij kent geen conventie, zij kent geen redelijke remmingen. Zij grijpt de mensen aan en sleurt hen mee, onafhankelijk van de stijl en de verstandigheid, waarmee wij in onze ordelijke gedachten het leven opbouwen. De liefde is altijd onlogisch, maar ze is altijd natuurnoodwendig. Zij belaagt ons immer van haar schuilhoeken uit, zij hangt samen met het spontane leven van de menselijke ziel, waartegen alle verstandelijke overwegingen het moeten afleggen. Zij maakt het leven telkens opnieuw tragisch en doet aldus de rede altijd opnieuw tot de nederlaag. Wij ontmoeten in de schets, waarmee de bundel opent, de figuur van een flink, verstandig meisje, dat zelfstandig haar leven bepaalt. Als haar oude grootvader sterft, neemt zij een betrekking aan als kinderjuffrouw en gouvernante. Zij wekt de liefde op van de heer des huizes, maar die vertrekt, in afwachting van haar komst, naar Zuid-Amerika en sterft kort daarop. Daarna vertrekt zij met een vriend van haar vader, een kunstschilder, naar Parijs, zij trouwt met hem. Zij verliest deze nieuwe minnaar aan de dood. En dan keert zij terug naar haar oude woonplaats, waar zij uit wrok de tweede echtgenoot van de vrouw van haar eerste minnaar wil verleiden. Maar het einde is, dat zij op de man verliefd wordt en opnieuw in de netten van de hartstocht verward geraakt. Volkomen onlogisch, dit vrouwenleven, onzedelijk zullen velen zeggen, maar volkomen vervuld van de logica der natuur. Sterk dringt uit dit boek het bewustzijn naar voren, hoe de hartstocht ontstaat uit het leed der eenzaamheid, uit het verlangen naar verlossing uit de eentonigheid van het leven. Het zijn dikwijls maar enkele momenten, korte contacten, waarin mensen zich door een plotselinge ontmoeting hun innerlijke hunkering bewust worden. Dan is even het merg geraakt van een levenstragiek en rolt het leven weer verder.

Hoezeer het irrationele lonze mensenlevens bepaalt, dat worden wij uit dit geschrift van Clare Lennart wel overmachtig gewaar. Zij bepaalt er zich niet bij de werking van het irrationele te doen gelden aan individuele gevallen. Zij geeft ons ook schetsen, waarin het irrationele plotseling hele menselijke gemeenschappen overweldigt. Wij denken aan de schets, getiteld: "Tussen Rotterdam en Gouda", waarin ons een treinreis beschreven wordt. Eerst krijgen we de tekening van de verschillende passagiers der coupé, waarin de schrijfster zich bevindt. Dan komt er, terwijl de trein aan het rijden is, plotseling een onweersbui. De ontzetting der reizigers is volkomen. Blz. 134.

De schetsen uit de bundel, die wij bespraken, zijn ongelijk van waarde. Maar de besten zijn met niet minder te vergelijken dan de meesterlijke kleine verhalen van een Stephan Zweig.

Bijlage 8

Ritter over *Roeska* voor de AVRO op 12 juli 1953

Luisteraars, bij de uitgever A.A.M. Stols te Den Haag is een uitgebreide herdruk verschenen van "Roeska" door Clare Lennart. "Roeska" is de naam van een kater, die aan de schrijfster verschijnt in het verhaal, dat de bundel novellen opent, die ons hier geboden wordt. Maar het is niet zo, dat het boek "Roeska" genoemd is, omdat de eerste schets "Roeska" heet. De wijze kater wandelt eigenlijk in verschillende gestalten door het hele boek heen. De kater Roeska is het symbool van een geheimzinnige klacht [kracht?], die alle verhalen min of meer beheerst. Deze verhalen geven ons aanleiding tot een korte kenschetsing van het talent van de schrijfster, die zich ietwat terzijde bevindt van de algemene ontwikkelingsgang van onze moderne literatuur. Wij moeten daarbij uitgaan van het sprookje, getiteld: "Het Straatje", dat zij in deze bundel heeft gepubliceerd. Zij geeft daar een gesprek weer, dat een kat en een ketel met elkaar houden, een ketel, die zijn functie van koken van water niet meer kan vervullen en die nu als pronkstuk in de étalage van een winkeltje staat te prijken, dat zich bevindt in een kleine, oude straat. De kat doet aan de ketel een wonderlijke openbaring. Als de ketel zich bij de kat beklaagt over zijn armoede aan uiterlijke schijn en de versterving van zijn kookvermogen, antwoordt de kat, dat ze hem prachtig vindt en dat zij dit kan verzekeren, omdat ze niet tegen hem aankijkt, maar *in* hem kijkt. Hij kijkt in zijn buik en die buik is als een spiegel, die alles weerkaatst. Het is het spiegelbeeld van de wereld, dat in de buik van de ketel te zien is. Wat is een spiegelbeeld? Het is teruggekaatste werkelijkheid. Het is een zichtbare echo. Theoretisch is de buik van de ketel, de spiegel dus, even reëel als de wereld daarbuiten. En toen de kat deze bespiegelingen hield, toen was het gebeurd. De ketel had de waan gegrepen of de waan had de ketel gegrepen. Ze hebben zich om haar heen gesloten en zij zijn in elkâar verzonken. Voortaan zou de ketel geloven aan de wereld in zijn buik en wat hij buiten zichzelf zag, zou slechts de afglans zijn van de wereld, die hij in zich droeg. Wat betekent dit nu? Wij kunnen ons geen wereld bouwen door de louterre aanschouwing. Het is de samenwerking tussen de wereld, die ons van buiten gegeven wordt met datgene wat in ons innerlijk gebeurt, die ons de realiteit doet ervaren. Over dit thema zouden diepzinnige, filosofische beschouwingen te houden zijn, maar wij willen dat niet doen. Wij willen alleen wijzen op Clare Lennarts

besef van de positiviteit van het innerlijk. En hier hebben wij terstond haar wezen te pakken. Zij heeft een sterk geldend innerlijk leven. Zij is vol van binnen. Zij bezit de mogelijkheid het leven in zich te doen weerkaatsen, zonder dat er bijzondere dramatische gegevens nodig zijn om aan haar verhalen gestalte te verlenen. Deze schrijfster van sprookjes – en diè vloeien altijd uit haar pen – behoeft niet op reis te gaan. Het leven is voor haar altijd interessant en zij kan zich bepalen tot de allereenvoudigste motieven, omdat die motieven glans en beweging krijgen door haar immer aanwezige fantasie. Men kan niet zeggen, dat haar vroegere romans uitmunten door dramatische conceptie, maar haar fantasie vervangt de dramatische thema's. Een andere eigenaardigheid van haar is, dat het nooit één enkel motief is, dat haar meesleurt. Een bepaald probleem, dat haar foltert en dat zij tot de uiterste consequenties wil doordringen. Zij zweeft als een vlinder over vele levensverschijnselen heen en toetst telkens een nieuw fenomeen aan. De romantische verdroming over het leven, waarvan haar boeken getuigenis afleggen, is verwijderd van het afdalen in de mijnschachten van het bestaan, dat door een haar opvolgende generatie wordt ondernomen. Men kan deze schetsen levensoverpeinzingen noemen in visuele vorm. Want dit is het merkwaardige: zij vertelt ons vaak nauwelijks een verhaal; sommige van deze sprookjes zijn niet veel meer dan de aankleding van een gedachte. Zo de schets, waarmee de bundel opent. De eigenlijke gebeurtenis in dit verhaal is niet omvangrijker dan dat de schrijfster wordt aangelokt door een koele tuin, die als een oase ligt binnen de harde hitte van een zomerdag. Achter deze koele tuin gaat een nieuwe koele tuin open, waarin zij dóórdringt, geleid door haar poes, die ze daar aantreft. Zo komt ze in een oud, vervallen huis, maar dat nog de kenmerken draagt van zijn vergane grootheid. Als zij in dat huis is aangeland, gaat de werkelijkheid over in de verbeelding. Zij ziet een gedroomd verleden om zich heen, een ietwat feestelijk en statig verleden, zij neemt deel aan een gedroomd festijn. Zulk een schets, vol van innerlijke aandoening, is uiterst arm aan gebeurtenissen. Maar de emoties zijn zo hevig, dat wij door de emoties worden geboeid. Ook naar de inhoud is deze schets vrij arm. Het enige, wat de schrijfster ons eigenlijk zeggen wil is: hoe hunker ik naar het verleden, zoals ik hunker naar de eenzaamheid van de natuur.

Wat geeft echter aan deze schets haar bekoring? Dit, dat een eenvoudige gedachte of een eenvoudige aandoening gestalte krijgt. Zij leeft op de grens tussen gedachte en beeld. Wanneer zij dat wat zij haar lezer te zeggen heeft, geformuleerd had in een simpele volzin, b.v.: "wat is het toch heerlijk ons in de natuur en in het verleden te verliezen", dan hadden wij allen de waarheid van deze uitspraak herkend, maar het had ons verder niets gezegd. Het is onvoldoende dat wij een gedachte vermelden. Zij moet zich uitbeelden in een gestalte, opdat wij haar kunnen beleven. Hierin ligt de waarde van sprookjes, zoals Clare Lennart ze ons geeft. Sprookjesfiguren zijn eigenlijk niets anders dan uitbeeldingen van gedachten, aandoeningen of ondervindingen. Het is wijl de schrijfster aan een gedachte gestalte verleent, dus denkt in gestalten, dat zij ons tot de beleving van haar gedachten brengt. Zij is zichzelf zeer wel bewust van het proces, dat er in haar omgaat: het woordeloos maar beeldrijk verwerklijken van een gedachte. In haar schets, getiteld: "Van zonderlingen en zolderkamers", beschrijft zij een vreemde figuur, een zekere meneer Merle, die in zijn brandend heimwee gewaagd had, wat maar weinigen durven. Hij hechte geen waarde aan de dingen, waar men zich in deze

wereld druk om maakt, geld, roem, macht, vrouw, kind. Hij had genoeg aan een zolderkamer en aan dat kleine maandgeld, dat de Merlenbachs hem, de hemel zij dank, uitkeerden. Maar 's morgens stond hij vroeg op om de grasprinses te ontmoeten en in een koude laars, die achter de kachel stond, woonde zijn huiskabouter. En dan komt de belijdenis van meneer Merle, die de belijdenis inhoudt van de schrijfster. "Hij wist dat de mensen hem er om uitlachen zouden, maar hij zal ook wel het besef in zich omgedragen hebben, dat dromen niet bestand zijn tegen woorden. Het woord staat tegenover het zwevend weten van de droom als een rechter tegenover een verdachte. Het ontrafelt de droom met zijn scherpte en dan zegt het: 'Kijk, dat was alles. Wat kleurige flarden'." Omdat zij aan de droom gehecht is, omdat zij de droom in zich voelt leven, schuwt Clare Lennart de woordenveelheid. Haar kunst is de kunst der aanduidingen en dan wel speciaal van de aanduidingen in het beeld. Zij gaat zeer ver in de verarming van de dramatische inhoud van haar gegevens, omdat zij anders geen plaats heeft voor de woekering harer fantasie. Eigenlijk bevat een schets als "Van zonderlingen en zolderkamers" niet anders dan een bekentenis van de schrijfster van haar liefde voor zonderlingen, benevens de tekening van een zonderling, zodat de lezers kunnen begrijpen wat nu eigenlijk een zonderling is en welk soort beminnenswaardigheid hij uitstraalt. Wij hopen, dat wij door onze opmerkingen enigszins het begrip hebben kunnen voorbereiden van de tegenstelling die Clare Lennart vertoont tot de algemene ontwikkelingsgang van onze literatuur. Wanneer men zegt, dat zij de romantiek vertegenwoordigt in onze moderne letterkunde, dan heeft men zich met een loze term van het probleem afgemaakt. Romantiek kan worden beschouwd als "vlucht uit de werkelijkheid", de blauwe vogel, die wegzweeft in de oneindigheid, uit de benardheden van dit leven. Maar het is niet alleen het verlangen van de weghungerende mens, waardoor de pen van Clare Lennart wordt gestuwd. Zij houdt een eigen verbeeldingswerkelijkheid in zich besloten, die zij op het haar omringende leven ent. Zij trekt geen conclusies uit haar ervaringen, maar zij legt haar innerlijke werkelijkheid aan de dingen op. Geeft haar in handen, wat gij wilt, zij verandert alles in de realiteit der verbeelding. Zij betovert de dingen. Wij lezen in dit boek bladzijden over wat zij noemt: "het pleintje der duizend wonderen". Wij kennen dat pleintje, omdat wij, evenals Clare Lennart te Utrecht wonen. Het is een velloos, vies en akelig pleintje, maar *zij* maakt er een beeld van verrukking van. Hoe doet zij dat? Zij groepeer, zij kiest alle momenten uit, waarin de dingen hun geheimzinnigheid prijs geven. Zij laat duiven fladderen om een oude toren en ze bestudeert die duiven in haar verrichtingen. Van een allerakeligste bergplaats maakt zij een gezellig poezenhuis.

De tegenstelling tussen haar en vele schrijvers van een haar opvolgende generatie ligt hiër in, dat bij de andere schrijvers een neiging aanwezig is het bestaan te doordringen tot in zijn laatste kern, terwijl *zij* niet wil dóórdringen, maar vervormen en betoveren. Haar kunst is een aanval van de fantasie op het leven. Telkens blijkt zij uit te gaan van de innerlijke kracht, die de verbeelding stuwt. Zij geeft aan die kracht verschillende benamingen. Nu eens noemt zij haar waan, dan weer geloof. Zij heeft bewustzijn van de tragische kanten van het leven, maar zij laat toch de twijfel aan haar droomwereld niet toe. In het dilemma tussen geloof en twijfel kiest zij de zijde van het geloof. Onder geloof wordt hier niet verstaan de belijdenis van van een bepaalde religie, maar een levenshouding, waarin de innerlijke

waarde de prioriteit heeft boven de uiterlijke aanschouwing. Het is overigens merkwaardig, dat Chesterton het geloof aan de sproke met het religieus geloof in verband brengt. Tenslotte hangt Clare Lennarts levenshouding samen met haar natuur. Clare Lennart is bij uitstek een scheppende persoonlijkheid. Dit creatief vermogen verzet zich tegen het dóórdringen tot de laatste kernen. Het wil telkens opnieuw uitbeelden, het mist de hartstocht van het eenzijdige.

Hoe zij schrijft. Het straatje blz. 49. Zij verbergt de ketel in het straatje, zoals men een ruiker mooie bloemen verbergt in een zak van vloeiend papier. Doordat de peinzende ketel, waarvan ik U zoeven sprak, door al het gedoe van die broze huisjes omringd wordt, wordt zijn diepzinnigheid verhoogd. De ketel, die peinst over eeuwige waarheden, is het hart van een wereld, die de tijd ontvlucht. U ziet, luis-teraars, dat deze kunst aanleiding geeft tot veel beschouwing. Maar gaat U het boekje zelf lezen, het zal Uw leven verrijken. En met deze aanbeveling nemen wij dan afscheid van "Roeska" en van elkander.

Bijlage 9

Clare Lennart: 'Naar aanleiding van een manuscript' in *Goed Geboekt*, een verzameling van schetsen, korte verhalen en tekeningen bijeengebracht door Jacques den Haan, Adriaan Morriën en Charles Boost, Geschenk verschenen ter gelegenheid van de Boekenweek 1954.

Ik loop door een van die prachtige buitenwijken van Den Haag. Het licht heeft op deze zachte Decemberrmiddag een parelmoeren glans. De verten vervagen in nevel. Ik voel me diep mistroostig, omdat ik het manuscript van mijn nieuwe boek bij de uitgever [*Liefde en Logica*, A.A.M. Stols] heb achtergelaten.

Het scheelde niet veel of ik had het weer mee naar huis genomen, hoewel ik uitsluitend om dat manuscript te brengen naar Den Haag was gereisd. Het was echt een Freudiaans vergeten.

'Zou je mij die map niet liever geven,' zei de uitgever met lichte spot, toen ik al op het punt van vertrekken stond. En hij wees op de slordige papieren, die uit mijn tas puilden. En natuurlijk gaf ik hem het pak en lachte om mijn eigen domheid.

Maar nu stijgt de mistroostigheid in me op als een mist. Ach, het is als vroeger wanneer je je geliefde naar het station had gebracht en alleen terugkeerde naar huis. Dan werd het ook in en om je zo kil van verlatenheid. En ik heb me deze ellende nog wel zelf op de hals gehaald. Ik hōef toch immers geen boeken te schrijven? Je kunt op een andere manier ook wel geld verdienen, met het schrijven van artikelen voor kranten bijvoorbeeld. Daar kun je zelfs meer geld mee verdienen dan met een boek.

De mistroostigheid verdicht zich tot paniek. Wat heeft me in vredesnaam bezielde? Ik ben stapelgek geweest. Plotseling zie ik dat boek in het kritische licht van vreemde ogen. Het wordt volkomen bespottelijk. Zinnen uit het derde hoofdstuk, waar ik lang aan gedokterd heb, springen mijn hoofd binnen. Opeens weet ik wat Rosalie werkelijk gezegd heeft. Wat ze in mijn boek zegt, heb ik zelf maar bedacht, omdat ik haar echte woorden niet vinden kon. Nu heb ik ze en nu ligt het manuscript bij de uitgever.

Ik kan nog wel iets veranderen, als ik de drukproeven krijg, probeer ik mezelf te troosten.

Afwezig ben ik bij de bekende halte in een bus gestapt. Nu rijden wij. Huizen schuiven voor de parelmoeren verte. Als doffe gele manen beginnen de lantarens door de nevel te schijnen. De neonreclames werpen een gloed van Bengaals vuur over de stad. Meeuwen tuimelen boven een donker water. Ze zijn zo onwaarschijnlijk wit. Ik moet aan advertenties van wasmiddelen denken. Eigenlijk had ik kennissen willen opzoeken, nu ik toch in Den Haag ben, maar ik heb geen zin meer. Ik wil ook nog niet dadelijk naar het station. In ieder geval moet ik er hier maar uit. Als ik een man was, zou ik een borrel gaan drinken, maar ik vind het niet prettig om alleen in een café te zitten.

Het krijzen van de meeuwen slaat revolutionair tegen de statige patriciershuizen op. Zal iemand begrijpen hoe beminnelijk Albert Noorman eigenlijk is ondanks zijn stunteligheid? Natuurlijk niet. Wat heeft me bezielde om dat boek uit handen te geven? Ik moet het terug zien te krijgen. Maar dat kan niet meer. Ik heb al een contract getekend. En het moet meteen naar de drukker. Het is al aangeboden bij de boekhandel. Waarom hebben uitgevers ook altijd zo'n haast? Ik schrijf beslist nooit weer een boek. De enige manier om dit nu nog terug te krijgen zou zijn om het te stelen.

Nu loop ik over een groot plein met bomen. Het lijkt bijna een bos. Het is er heel rustig. Stadsgeluiden dringen wel tot me door, maar als iets dat van ver komt.

Stelen... Geen sterveling zou mij er van verdenken mijn eigen manuscript gestolen te hebben. De enige moeilijkheid zou zijn om ongemerkt binnen te komen. Eigenlijk wel een leuk idee voor een verhaal. De schrijver, die paniek slaat als hij zijn manuscript heeft afgestaan en het terug gaat stelen.

In gedachten verzonken dwaal ik over dat plein met de winterse bomen. Toen mijn uitgever vanmiddag zijn voordeur opende om mij uit te laten, stond er net een jongeman op de stoep. Een bleke, schichtige, sjofele jongeman in een witte regenjas. Als die deur niet toevallig open gegaan was, zou hij misschien niet hebben durven bellen. Nu stond hij ineens tegenover de uitgever himself.

'Ik schrijf wel eens gedichten,' zei hij verwilderd, 'en ik heb gehoord dat u gedichten uitgeeft. Ik heb er een paar bij me. Als u ze eens wilt lezen.'

Een beetje hooghartig, een beetje spottend, maar toch niet onvriendelijk nam de uitgever de gele enveloppe aan.

'Je kunt nooit weten,' zei hij tegen mij.

Die jongen zou de hoofdpersoon van mijn verhaal kunnen worden, dacht ik nu. De schrik is hem om het hart geslagen, nu hij beseft dat vreemde ogen lezen zullen wat hij geschreven heeft. Hij kan het niet verdragen. Hij moet het manuscript terug hebben. Hij gaat het stelen. Hij zwerft om het huis van de uitgever heen. Hoe moet hij binnen komen? Och nou ja, de details verzin ik later wel. Het kan een huis zijn dat in een tuin staat en hij wandelt doodgewoon door de keukendeur naar binnen. In ieder geval lukt het. Hij gaat heel brutaal door de voordeur weer naar buiten. Met zijn manuscript.

Waarom zou ik niet eens een detectiveverhaal schrijven? Diezelfde avond wordt de uitgever vermoord en het spoor leidt naar de jonge schrijver. Iemand, die hem kende, kan hem om kwart over tien uit het huis hebben zien komen. Natuurlijk gelooft de politie niet dat hij is binnengedrongen om zijn eigen manuscript te stelen en...

En... ik, die me had voorgenomen nooit weer een boek te schrijven, ben al weer

druk bezig. Zou het toch een ongeneeslijke ziekte zijn? Ik vrees het, hoewel er ogenblikken zijn dat ik niets zo vurig wens als van deze rare ziekte af te komen. Als ik in de trein naar huis zit, blijft dat gekke nieuwe boek door mijn hoofd spoken en ik voel me niet meer zo verbonden met het oude. Rosalie, Isabel, Albert Noorman en al die anderen, ze kijken me koel aan. Ze zijn opeens niet meer van mij, maar van zichzelf. En ik flirt, luchthartig met het nieuwe boek, vast besloten dat het ditmaal geen ernst zal worden.

Bijlage 10

Ritter in *Ontmoetingen met Schrijvers* (Boekenweekgeschenk 1956)

Het talent van Clare Lennart is een ontdekking van Frans Coenen. Hij heeft dikwijls een profetische blik gehad. Misschien zou de roem waartoe deze schrijfster thans gestegen is, zijn verwachtingen echter nog hebben overtroffen. Ik heb nimmer een auteur gekend die minder pose en aanstellerij bezat dan zij. Zij is de eenvoud zelve en die eenvoud is het geschenk van een moeilijk leven. Hoe heeft zij gesjouwd om haar brood te verdienen als pensionhoudster, de nukken en grillen opvangende van allerlei lastige en zelfzuchtige mensen. Hoe raakte zij bekneld in petieterige huishoudelijke beslommingen. Maar ieder van haar dagen droeg een klein ideaal in zich besloten: dat éne uur, waarin zij zich kon afzonderen, doodmoe van haar dagtaak, maar oplevend in haar fantasie. In dat uur ging zij schrijven, vond zij de vertroosting der literatuur, die haar op heeft gehouden en die tot een boom met vele bloesemende twijgen is gegroeid. Het publiek dat de boeken van onze schrijvers leest, wil weten hoe zij *zijn*, is nieuwsgierig of zij als mens aan hun verwachting beantwoorden. Welnu, Clare Lennart *is*, zoals zij schrijft. Zij heeft een nooit ophoudende liefde voor de natuur, voor planten en bloemen en vooral voor dieren, die ook in haar persoonlijke leven tot uiting komt. Haar eenvoud is de eenvoud van het sprookje. Zij heeft een argeloosheid en een stille verwondering over zich, die nu zich doet gelden in een gesprek, een ogenblik later in een schriftuur. Bij het ouder worden heeft zich de aard van haar karakter niet veranderd. Zij is diepeenvoudig gebleven, ook nu de lauwerkransen haar worden toegedragen. Haar eenvoud is warmer nog, menselijker geworden dan in haar jeugd, toen zij in de verbazing leefde van de prille ontluiking van haar talent.

Bijlage 11

Toespraak van Ritter tot B&W en Gemeenteraad van Utrecht in 1956.

In het *AR* bevindt zich in Ritters handschrift een toespraak die hij in 1956 in Utrecht hield ('Mijnheer de Burgemeester, Heren wethouders, leden van de Gemeenteraad, Dames en Heren'). Hij zei o.a.: 'Mijn boekje [*Ontmoetingen met schrijvers*] is een onderdeel van een tweejarig interludium, tussenspel. De organisatoren van de boekenweek hebben als wijze aanmoedigers van de letterkunde ingezien, dat men aan het talent, dat in de schoot van ons volk verborgen ligt een ogenblik rust moet laten. De novellenwedstrijd heeft in de vele jaren, waarin zijn jury zorgde voor een klein verhaal, dat aan de vrienden van het boek zou worden toebedeeld, enkele meesterwerkjes voortgebracht. Maar meesterwerken verschijnen niet met de regelmaat van de klok

en om de komst van nieuwe zeer goede vertellingen uit te lokken heeft de commissie voor de boekenweek een adempauze van twee jaar ingesteld. Voor het Geschenk van het volgende jaar is de novellenwedstrijd herleefd. En zo zal het eerstvolgende Geschenk, dat U tegemoet kunt zien weer de vreugde bereiden van de lectuur van een proeve van scheppende kunst. Gedurende het interludium is "Het Geschenk" niet het resultaat geweest van een letterkundige wedkamp, maar werd aan twee schrijvers opgedragen beschouwingen te geven over een onderwerp, dat aan de minnaars van het letterkundige boek belang inboezemt "Ontmoetingen met schrijvers". De auteur, die verleden jaar geroepen werd, was Mevrouw Clare Lennart; dit jaar viel de eervolle opdracht aan mij ten deel. Mevrouw Lennart had het makkelijker dan ik. Op de eerste plaats bezit zij de toverstaf, die alles wat hij aanraakt tot een boeiend sprookje maakt, zodat het moeilijk is met haar te wedijveren, op de tweede plaats belichtte zij de jonge generatie naar wier bestaan de grootste nieuwsgierigheid heerst, terwijl ik als aanvullende taak een kenschetsing van de ouderen, waaronder reeds overleden schrijvers, voor ogen zag, en tenslotte, zij heeft voor haar boekje veel moeten reizen en zij heeft over dat reizen verleden jaar zo gezellig verteld, dat die avond ons allemaal, die haar mochten aanhoren, lang in het geheugen zal blijven. *Ik* heb alleen gereisd in het land van mijn herinnering. Waarom heb ik vooral bij de schrijvers van de oudere en van de midden-generatie vertoeft? Omdat ik alleen wilde getuigen over wat ik werkelijk heb beleefd. Er bestaat een legende omtrent een Parijs correspondent van een onzer grote bladen, op het eind van de vorige eeuw. Hij schreef uitstekende Parijse brieven, maar hij had de stad Haarlem, waar hij woonde nooit verlaten. Hij bezat zo veel journalistiek talent dat hij uit de Franse couranten behendig pikte en wat hij vond, zo sappige artikelen wist samen te stellen, dat de lezers er van genoten. Ik heb grote eerbied voor wijlen dezen journalistieken goochelaar, maar ik meende toch, dat men bij de beschrijving van de figuren uit onze literatuur niet op deze wijze te werk moest gaan. Ik streefde naar de weergave van werkelijke belevingen. Maar ik had daarbij met één moeilijkheid te kampen. Een opdracht om "het Geschenk" te schrijven lijkt bedenkelijk op het werk voor de radio. Het overkomt mij 's Zondags dikwijls, dat ik veel meer copie heb, dan ik in twintig minuten verwerken kan. Dan moet ik gaan schrappen. De kwelduivel bij de samenstelling van mijn "Ontmoetingen met schrijvers" was de beperkte ruimte, zoals mijn kwelduivel bij de radio is mijn beperkte tijd. En wanneer mijn kritici mij vragen, waarom sommige mijner karakteristieken zo uitvoerig zijn en andere te vluchtig, dan antwoord ik: Er heeft veel copie die ik voor het boekje gereed had, moeten sneuvelen. Ik moest, met het oog op de ruimte, verschillende schrijvers die mij dierbaar zijn moeten laten wegvallen en ik heb uit de kenschetsing van anderen veel moeten schrappen. Ik hoop niettemin, dat er in het overgeblevene genoeg is gebleven om U een half uur te bezorgen, waarin U zich niet verveelt. En nu ga ik het Utrechts accent leggen op mijn bijdrage van deze avond. Ik doe dit op de eerste plaats, door U uit mijn boekje enkele karakteristieken voor te lezen van Utrechtse schrijvers. Eerst Ina Boudier, Engelman en Crone, dan Clare Lennart en Marsman.

Bijlage 12

José de Ceulaer over Clare Lennart ('geen valse romantiek') in *te gast bij nederlandse auteurs* (1966).

Utrecht, waar Clare Lennart 'Huisjes van kaarten' bouwde en 'Scheepjes van papier'. De Zuilenstraat, die ze in een van haar kinderboeken tot Kattesorstraat heeft omgedoopt. De deur gaat open met een koord. De steilste trap die ik ooit vanuit de Lage Landen heb beklommen. Wanja zit te knipogen, Iboe kijkt als een wijze uil en de derde poes verroert geen vin (hééft ze ook niet).

We zijn nauwelijks in gesprek, of mijn gastvrouw voelt reeds aan dat ik haar van een zeker romantisme – helemaal niet tranerig of zoetelijk – verdenk. In haar verweer tekent ze haar zelfportret.

– Er leeft in mij wel een romantisch verlangen, maar tegelijk ben ik zeer reëel. Niet zo dromerig als u vermoedt. Ik ben kritisch van aanleg. Op mijn schoolrapporten stond het reeds: 'Claartje moet niet zo kritisch zijn'. Ik kan heel scherp zijn in mijn oordeel, maar vechten ligt mij niet. Als ik word aangevallen heb ik de neiging mij terug te trekken.

– Uit medelijden met de tegenstander?

– Eerder uit trots. Met vechten wil ik mijn leven niet bederven, zolang er tenminste geen dingen op het spel staan die mij zeer ter harte gaan. Ik wil me door niemand laten dwingen om alleen maar voor mijn verdriet te leven. Ik heb bijvoorbeeld geen zin om te vechten voor succes, geld, maatschappelijk aanzien. Ik denk dan al gauw: dan maar niet.

– In *De ogen van Roosje* las ik: 'Het past niet in mijn beeld van het leven, dat *vriendelijk* en *zachtaardig* was'.

– Ja, zo dacht Paula, die toen trouwens nog een kind was. Ik zelf zie het leven zeker niet als vriendelijk en zachtaardig. Wel vind ik het soms betoverend. Misschien omdat ik een beetje groen bloed heb...

– Wat bedoelt u daarmee?

– Het staat in *Het oude huis*, een verhaal uit de bundel *Liefde en Logica*. Ik bedoel ermee dat ik de groene aarde – een andere naam voor de natuur – in mijn bloed heb, zoals de boeren. Daardoor kun je nooit geheel opgaan in de menselijke kant van het leven, die kortere golfslag. Het maakt dat ik niet helemaal kan vertwijfelen. In mijn goede tijden schrijf ik droevige boeken, in mijn slechte tijden luchtige, in mijn allerslechtste tijden katteversjes. Ik houd trouwens van een lichte toon, ook als het om ernstige dingen gaat. Als ik oud word, denk ik soms, ga kikkie een bos wonen met niets dan dieren, bomen, groen om mij heen. Maar ik weet niet of ik het ooit zal doen.

Een vruchtbare jeugd

– Hebt u een gelukkige jeugd gehad?

– Geen onbezorgde, maar wel een vruchtbare jeugd. Mijn vader was schilder, talentvol, fantastisch en onmaatschappelijk. Hij verdiende nooit voldoende geld om een gezin te onderhouden. Mijn moeder is jong gestorven. Mijn ouders hadden beiden een sterk innerlijk leven. Ik was geen gemakkelijk kind, maar we waren zeer vrij thuis. Eigenlijk werden we niet opgevoed. Op de kweekschool was ik altijd in de oppositie. Ik wou graag volwassen zijn en voelde me te oud om nog als kind behandeld te worden. Ik ben slechts zeven jaar in het onderwijs gebleven. Op

de dorpsschool in Drente voelde ik me vrij, maar de stadsschool te Utrecht vond ik niet prettig. Te gereguleerd. Het begon me te vervelen. Eigenlijk ben ik geen didactische figuur.

– U schrijft kinderboeken...

– Zonder pedagogische bedoelingen. Ik schrijf wat ik leuk vind om te vertellen. Ik beschouw het genre niet als minderwaardig. Iemand die verstand, een redelijke stijl en enig talent heeft, kan een roman schrijven. Een kinderboek niet. Het is een gave. Verstand volstaat niet, je moet fantasie hebben. Maar als je de aanleg hebt is het gemakkelijk.

Er was nog een andere reden waarom Clare Lennart de school verlaten heeft. Ze had trouwplannen... In 1960 is haar echtgenoot overleden.

– Mijn man was evenwichtig en optimistisch. Hij heeft mij stabiliteit gegeven. Niet zeuren, zei hij altijd.

– Zoals Rut Eslander uit *De ogen van Roosje*, die altijd zei: niet somberen.

– Rut heeft wel iets van het karakter van mijn man. Maar ik was anders dan Ruts vrouw: zelfstandiger. Wij hadden een gelukkig huwelijk...

– Hoe bent u aan uw schuilnaam gekomen?

– Toen Frans Coenen mijn eerste verhaal opnam in *Groot Nederland*, wilde ik om allerlei redenen een schuilnaam hebben. Door te spelen met mijn tweede naam, Helena, kwam ik tot Lennart.

Het andere klimaat

– Aan welk van uw werken geeft u zelf de voorkeur?

– Ik ben nogal gesteld op *Serenade uit de verte*, ook wel op *Huisjes van kaarten*. Misschien omdat ik er mijn gevoelswereld het best in tot uiting heb gebracht. In *Serenade uit de verte* noem ik het ergens ‘het andere klimaat’. Geen van beide boeken zijn overigens autobiografisch.

– Hoe is *Serenade uit de verte* ontstaan?

– De directe aanleiding tot het schrijven ervan in de vorm van een herinnering was het weerzien van het huis uit mijn kinderjaren, de Ekelenburg te Oldebroek, waar ik tot mijn tiende jaar gewoond heb. De eigenlijke historie is fantasie.

– Wordt het boek goed onthaald?

– Over het algemeen heel goed. Misschien werd het door sommige critici en lezers verkeerd begrepen, in zoverre dat ze het werk beschouwden als een droomwereld die niets met de realiteit uitstaande heeft.

– Roept u in *De ogen van Roosje* ook jeugdherinneringen op?

– Enkel de geest van mijn jeugd zit erin. De atmosfeer van een landelijk dorp. Rodenbeek is ongeveer Epe, waar ik van mijn tiende jaar af woonde.

– Zoals u verteld hebt in *Twee negerpopjes*.

– Dat verhaal is authentiek.

– Welke evolutie hebt u als schrijfster doorgemaakt?

– In mijn jeugdboeken heeft het accent meer op het vertellende gelegen, in mijn later werk op het beschouwelijke. Hoewel ik mijn pas verschenen boek *Twintig ramen aan de straat*, weer een vertelling heb genoemd. Beide elementen zijn ook wel steeds aanwezig, het gaat om een meer of een minder.

– In welke richting zal de roman, naar uw mening, evolueren?

– Moeilijk te voorspellen. In ieder geval geloof ik dat de mensheid altijd zal doorgaan met het vertellen van verhalen. Excessen op taalgebied en ook op zedelijk

gebied – de roman die ontaardt in een psychiatrische verhandeling of in vuilbekkerij – zullen het volgens mij niet lang uithouden. Ik heb wel geloof in het goed vertelde, voor velen invoelbare, gewoon geschreven verhaal.

– Wat denkt u over de modernistische poëzie?

– Een enkele keer treft ze mij; vaker vind ik ze slecht, geschreven met de bedoeling te epateren; nog vaker vind ik ze dodelijk vervelend. Wie absoluut negatief tegenover het leven staat; in verleden, heden of toekomst nooit iets gevonden heeft waar hij van kan houden, kan mijns inziens nooit werkelijk grote poëzie schrijven – ook geen romans trouwens – en moet het liever laten.

– Welke werken hebben u het sterkst aangegrepen?

– In verschillende perioden van mijn leven: de sprookjes van Andersen en Grimm. Ook sagen en legenden. *Alleen op de wereld*, *De gouden kris*, *De Kleine Johannes*, de *Mei* van Gorter – las ik na de mazelen en vond ik op een of andere manier mooi. Toen ik veertien was, was ik weg van *Eline Vere*. Verder Dickens, Maupassant, Balzac, Nescio – lang voor hij zo beroemd werd –, J.C. van Schagen (*Domburgse Cahiers*), *Oorlog en Vrede*, *Vaders en Zonen* (en ook wel ander werk van Toergenjew), Joseph Roth (*Radetzky Marsch*), de novellen van Theodor Storm, E. Th. Hoffmann, Katherine Mansfield, Alain Fournier, Francis Jammes en ongetwijfeld vele anderen die me niet zo gauw te binnen schieten.

– Welk verschil ziet u tussen de Noordnederlandse en de Zuidnederlandse literatuur?

– Voor zover ik het kan beoordelen – ik heb lang niet alles gelezen – is de Vlaamse literatuur toch altijd nog hechter geworteld in het gewone mensenleven. Je zou kunnen zeggen: de Vlamingen hebben nog altijd iets meer plezier in hun eigen leven en in het boeiend en kleurig schouwspel van het leven in het algemeen. Zelfs als ze er hun gal over uitspugen.

– Wie vindt u de belangrijkste Zuidnederlandse auteurs?

– Weet ik niet zo goed. Ik waardeer Marnix Gijsen, vooral in zijn Vlaamse romans en in zijn werk van de laatste tijd, Ward Ruyslinck (*Wierook en Tranen*), Maurice Gilliams en Raymond Brulez, vooral in de boeken over zijn woningen.

Ik neem afscheid van de reële Clare Klaver. Enkele dagen later schrijft ze mij: ‘Eigenlijk heb ik er niets op tegen romantisch genoemd te worden. Maar tegenwoordig wordt romantiek zo vaak verward met valse romantiek, met overdrevenheid, onwaarachtigheid, zoetelijkheid’. Het zelfportret van Clare Lennart is nu voltooid.

Bijlage 13

Dra. M.G. Schenk over Clare Lennart in *Paspoort voor de lezer* (1968).

Clare Lennart, geboren in 1904 als Clare Klaver in Hattem, woonde op de Ekelenburg in Oldebroek, later in Epe. Haar vader was schilder; Clare groeide zeer vrij op (haar moeder stierf jong); ging naar de kweekschool en was zeven jaar onderwijzeres. Verliet het onderwijs na haar huwelijk met M.W. van den Boogaard (overl. 1960). Zij vindt het schrijven van kinderboeken niet gemakkelijker dan van romans. Als schrijfster van soms weemoedige, soms speelse boeken vertoont zij verwantschap met Aart van der Leeuw. Haar latere boeken hebben een ander karakter dan de vooroorlogse; na de oorlog merkt men in haar werk, dat zij meer

inzicht heeft gekregen in de levenstragiek en erkent, dat de wezenskern van de mens ondoorgrondelijk is. Toch blijft haar werk een blijmoedig karakter houden; haar figuren ontworstelen zich in het algemeen aan de tragiek. In haar jeugd was zij sterk onder de indruk van 'De Kleine Johannes' en Gorter's 'Mei', later waren het vooral de grote vertellers, die haar bekoorden, zoals Couperus, Dickens, Maupassant, Nescio, Tolstoj, Toergenjev en Alain Fournier. Behalve romanière is zij ook schrijfster van kinderboeken en cursiefjes, waarvan er gebundeld zijn in *Pluk een roos*.

Bijlage 14

Wouter Paap over Clare Lennart in *Literair leven in Utrecht tussen de beide wereldoorlogen* (1970).

Het zal in 1927 zijn geweest, dat een jong onderwijzeresje naar Utrecht kwam. Als dochter van een landschapschilder in Gelderland opgegroeid, waar haar eerste standplaatsen ook dorpen waren, voelde zij zich aangetrokken tot de stad. Onder de hanebalken van een groot pension aan de Wittevrouwensingel huurde zij een mansarde met uitzicht op de hoge kastanjebomen van het Lucas Bolwerk, een besloten, romantisch stadspark, waar toen nog geen schouwburg, maar wel een trouwhartige muziektent stond. Klaartje Klaver zat vol sprookjesachtige verhalen, die nadat ze waren 'uitgedacht' hun weg vonden naar de kinderen van haar klas. Zij had geen behoefte ze op te schrijven. Zij voelde zich zelfs helemaal geen toekomstig schrijfster. Maar dwalende door het avondlijk Utrecht, terwijl zij geboeid werd door dat eigenaardige mengsel van grotestadsvertoorn en middeleeuwse mijmering, begonnen zich in haar fantasie omljinder beelden en gestalten af te tekenen, die wel op papier vastgelegd wilden worden. Zij kreeg ook meer behoefte om onder de mensen te gaan leven. Zij zegde haar betrekking op en betrok in een drukke winkelstraat in het hart van de oude stad: aan de Steenweg tegenover de Donkerstraat, een ruim huis, waar zij kamers ging verhuren. Het werd een heel ander bestaan. De kamers moesten gedaan, het eten gekookt, de was aan kant gebracht, en pas laat in de avond, wanneer in het bedrijvige huis eindelijk stilte was gekomen, kon met schrijven begonnen worden. Niemand van de bewoners wist, dat hun vriendelijke, wat gesloten hospita verhalen schreef. Zij heeft haar pseudoniem CLARE LENNART heel lang geheim kunnen houden. Zonder aan enig literair leven deel te nemen (het was haar zelfs onbekend, dat in de stad nog andere schrijvers woonden) ontwikkelde zij zich tot een romanière en auteur van korte verhalen van een geheel eigen karakter, in wier werk het reële en het irreële, het gepassioneerde en het verdroomde, op een wonderlijke, suggestieve wijze door elkander heenspielen.

Dat de aard van Utrecht als het ware was afgestemd op haar wezen en op de geaardheid van haar talent, wordt men gewaar uit haar roman *Huisjes van Kaarten*. Men zegt te weinig wanneer men de stad Utrecht het decor noemt, waarin het verhaal zich afspeelt. Utrecht is eens terecht de 'hoofdpersoon' van het boek genoemd. Deze stenen hoofdpersoon harmonieert volledig met een der voorname vleeselijke verschijningen uit het boek: de kruidenier P.L. Godefroy, – het prototype van de Utrechtse burger, die zich aldus door de straten beweegt: *'Hij gaat stijf en stram. Alleen de benen bewegen. De armen houdt hij tegen het lichaam*

*geklemd alsof hij de constructie daarvan niet al te goed vertrouwt en bang is, dat een teveel aan beweging het een of ander zal doen loslopen*¹. Zo strak en stram als hij van buiten is, zo is hij ook van binnen. Het kost hem moeite, zijn emoties naar buiten te brengen. Een gebaar waarmee iets hartelijks bedoeld is, wordt zo beschreven: *Men kan het nauwelijks wuiven noemen. Er is iets wonderlijks pathetisch in deze onhandige poging om op menselijke wijze een gevoel van genegenheid uit te drukken*². Of deze Meneer Godefroy werkelijk bestaan heeft valt waarschijnlijk noch te bevestigen, noch te ontkennen. Dit geldt ook voor de andere personen, die in tegenstelling tot Meneer Godefroy geen van allen in Utrecht geboren en getogen zijn, maar beurt voor beurt in de droomstad worden ingekapseld. Voor het verhaal hebben weliswaar bestaande figuren model gestaan, maar ze zijn in de fantasie van de schrijfster vervormd en een eigen leven gaan leiden: het leven van Utrecht. In de hoofdpersoon Therese Landolf heeft Clare Lennart ongetwijfeld iets van zichzelf vastgelegd, zonder dat echter van een autobiografie sprake is. De meest aanwijsbare, uit het leven gegrepen figuur is de chanteuse Marcella, een kleurige, blonde vrouw – *een vrouw als een reclameplaat* – die optreedt in het cabaret ‘La Gaité’, dat eveneens bestaan heeft: een tingeltangel voor studenten en winkelmeisjes, die plotseling in de binnenstad was opgedoemd, en schuin tegenover de woning van de schrijfster was gelegen. Dit cabaret met zijn bonte bevolking werd door haar op schilderachtige wijze benut om de tegenstelling tussen het oude en het nieuwe stadsleven merkbaar te maken. *Het heden springt op, grel en brutaal, te midden van een stervend verleden. De tonen van de jazz uit de dancing klinken door in een stille tuin, waar de merel hoog uit een boom zijn lied zingt als de zon ondergaat*.

Het was niet de bedoeling van Clare Lennart, in *Huisjes van Kaarten* een ‘schets’ van Utrecht te geven. De stad doet eenvoudig mee met de dingen die in en met de mensen gebeuren. Met treft in het boek geen uitvoerige, plaatsbepalende beschrijvingen aan. Het zijn meer sfeeraanduidingen, maar die konden alleen maar zulk een authentieke werking uitoefenen, omdat er een rake observatie achter stak. *Dit is een lange straat. Ze loopt van C. en A. tot in de middeleeuwen*, zo begint het boek, en daarmee zijn de polen waartussen de dingen zich gaan afspelen als met een passer aangegeven. C. en A. staat aan het Vredenburg: het voor grootsteedsheid voorbestemde verkeersplein met de warenhuizen, bioscopen en lichtreclames. Wanneer men van het Vreeburg de Lange Elisabethstraat en de Steenweg (het woondomein van de schrijfster, in de volksmond ‘het’ Steenweg genoemd) is afgewandeld, komt men in de ‘middeleeuwen’ aan. De naam van de straat waar men op uitkomt – Choorstraat – zegt dit reeds. Daarachter verschuilt zich de toren van de Buurkerk, – *de ernstige, plichtgetrouwe, niet brisjante broeder van de wereldvermaarde, in strenge gotiek naar de hemel strevende Domtoren*. De Domtoren, Utrechts spil, is het enige object dat in het boek met name wordt genoemd, maar ook zonder de steun van enige straatnaam weten degenen, die Utrecht kennen, onmiddellijk de plaatsen te vinden, waar de dingen gebeuren. Wanneer Therese met Buby, de jonge, aan lager wal geraakte echtgenoot van Marcella, een gesprek heeft in een schemerig kroegje, dat bij het achterraam uitziet op een gracht (de sneeuwvlokken vallen in het water) twijfelt niemand eraan, dat dit café ‘De drie Ballonnen’ aan de Lijnmarkt is. Moeilijker is het misschien om de ‘tuin van niemand’ thuis te brengen, want tussen Utrechts oude huizen bevinden zich veel van

die verborgen tuinen. Deze mysterieuze stadsbinnentuin strekte zich achter het huis van de schrijfster uit tot aan de Oude Gracht. Men komt haar ook in latere verhalen wel tegen, bijvoorbeeld in *Achter de Schutting* in de bundel *Rouska*, welke genoemd is naar de poes, die reeds rondwaalt door *Huisjes van Kaarten*. In het werk van Clare Lennart speelt Utrecht steeds weer een rol, onder meer in de bescheiden 'vertelling' genoemde roman *Twintig ramen aan de straat*, die zich afspeelt in het inderdaad twintig ramen tellende huis Brigittenstraat, tegenover de vroegere woning van de componiste Catharina van Rennes. Het enige bezwaar, dat men tegen Clare Lennarts eerste Utrechtse roman *Huisjes van Kaarten* kan aanvoeren, is de wat petieterige titel, die moeilijk in overeenstemming is te brengen met de verbeeldingsallure van dit klassiek Utrechtse boek, waarin het leefklimaat uit de jaren dertig – de crisisjaren – zo onvergetelijk is neergelegd.

Bijlage 15

Arjaan van Nimwegen over Clare Lennart in *Querido's letterkundige Reisgids van Nederland* onder redactie van Willem van Toorn (1982).

Via de Mariastraat bereikt men de (of eigenlijk 'het') Steenweg, het domein van Clare Lennart (1899-1972), schuilnaam van Clara Klaver. Een groot deel van haar leven woonde zij in het merkwaardige pand nummer 33 (boven de poort), waar ze kamers verhuurde aan lieden die geen flauw benul hadden van haar schrijverschap. In veel van haar boeken speelt Utrecht een rol als achtergrond, maar hoofdpersoon is de stad in *Huisjes van kaarten* (1939), een van de aller-Utrechtste romans, waarin ook weer de naam Utrecht niet valt. Wel die van de Buurkerktoren, 'de ernstige, plichtgetrouwe, niet briljante broeder van de wereldvermaarde, in strenge gotiek naar de hemel strevende Domtoren'. De spil van haar Utrecht is de Steenweg ('Dit is een lange straat. Ze loopt van C&A tot in de middeleeuwen.') Marcella, de danseres in nachtclub La Gaité (die inderdaad aan de Steenweg heeft gelegen) had een 'voorbeeld in 't echt', net zoals Thereesje Landolf, wonend boven de poort, trekjes van Claartje Klaver zelf heeft. Hoewel er weinig locaties rechtstreeks worden genoemd, is er veel Utrechtse sfeertekening, zoals de schildering van duiven (alweer) in het zonlicht in de zijstraat recht tegenover de poort (de Donkerstraat), 'langs de gevel heen van een donkergrauw, hardstenen middeleeuws huis' (Zoudenbalch). Ook andere plekjes zijn uit summiere beschrijvingen te herkennen, zoals het café De Witte Ballons (Lijnmarkt 12), het 'stille kroegje' dat van achteren op de gracht uitziet.

[The text in this block is extremely faint and illegible, appearing as a series of light gray lines on a white background. It seems to be a full page of text, possibly a list or a series of entries, but the individual words and sentences cannot be discerned.]

Literatuur

- Ceulaer, José de: *te gast bij nederlandse auteurs* ('s-Gravenhage/Rotterdam, z.j. = 1966).
- Dommissie, Fré: *Over Clare Lennart* ('s-Gravenhage/Rotterdam, z.j.).
- Faassen, Sjoerd van: *Wat een degradatie, om van een Forum op een blad vol wijven terecht te komen* (Den Haag, Amsterdam, 1996).
- Herpen, J.J. van: *Al wat in boeken steekt, Dertig jaar radiowerk van dr. P.H. Ritter Jr. bij de AVRO* (Zutphen, 1982).
- Herpen, J.J. van en K. van der Horst: *Inventaris van het Archief van Dr. Pierre Henri Ritter Jr. (1882-1962)* (Utrecht, 1988).
- Klaver, Eveline H.: *Claartje, mijn zusje* ('s-Gravenhage-Rotterdam, 1979).
- Paap, Wouter: *Literair leven in Utrecht tussen de beide wereld-oorlogen* (Utrecht, 1970).
- Ritter, Dr. P.H.: *Ontmoetingen met Schrijvers* (Boekenweekgeschenk 1956).
- Swillens, P.T.A.: *Prisma Schilders lexicon* (Utrecht/Antwerpen, 1958).
- Toorn, Willem van e.a.: *Querido's letterkundige reisgids van Nederland* (Amsterdam, 1982).
- Verroen, Dolf: *Herinneringen aan Clare Lennart* ('s-Gravenhage/Rotterdam, Nijgh & van Ditmar, 1975).

Publikaties uit het Archief Ritter eerder verschenen

Hij droeg de zee en de verte aan zich mee, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – J.J. Slauerhoff, bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Utrecht, 1984).

De oude heer in Den Haag, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Willem en Jeanne Kloos (1916-1949), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen en met een Nawoord door Harry G. M. Prick (Utrecht, 1986).

Een toegenegen vriend, al ben ik wellicht lastig, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Herman de Man (1928-1946), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Utrecht, 1986).

De meest Delftse Delftenaar, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Dirk Coster (1920-1956), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen en met een Nawoord van Theun de Vries (Utrecht, 1987).

De Markies onzer Letteren, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Lodewijk van Deysel (1902-1951), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Utrecht, 1988).

Een schrijver in geen perkje passend, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Jan Greshoff (1910-1953), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen en met een Nawoord van Pierre H. Dubois (Leiden, 1991).

Een geest die iets te zeggen had, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Frans Coenen (1916-1936), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Leiden, 1992).

Gastheer van de kunst, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Frans Mijnsen (1904-1951), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Hilversum, 2001).

Een kunstgevoelig man, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Herman Robbers (1905-1935), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Hilversum, 2000).

Het leven een raadsel, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Eva Raedt-de Canter (1931-1938), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Nijmegen, 2002).

Een zich over het leven verwonderende vrouw, de briefwisseling Dr. P.H. Ritter Jr. – Clare Lennart (1933-1960), bezorgd en van aantekeningen voorzien door Jan J. van Herpen (Hilversum, 2002).

In voorbereiding zijn Ritters briefwisselingen met F.C. Gerretson (*Gij zijt een wonderlijk bouwsel*), R. van Genderen Stort (*Brieven van Brodeck*).

Dit is deel 10 in de reeks briefwisselingen die Dr. P.H. Ritter Jr. voerde met literatoren uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Eerder verschenen, ook verzorgd door Jan J. van Herpen, de correspondenties met J.J. Slauerhoff, Willem en Jeanne Kloos, Herman de Man, Dirk Coster, Lodewijk van Deyssel, Jan Greshoff, Frans Coenen, Frans Mijnsen, Herman Robbers en Eva Raedt-de Canter

Het betreft nu de brieven die door Ritter tussen 1933 en 1960 gewisseld werden met de Utrechtse schrijfster Clare Lennart (1899-1960). Zijn besprekingen van enkele van haar boeken zijn als bijlagen toegevoegd.

ISBN 90-76911-07-X

9 789076 911076

JAN J. VAN HERPEN

EEN ZICH OVER HET LEVEN
VERWONDERENDE VROUW

2002 FLANOR - Hilversum